

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN

NAKŞİDİL VALİDE SULTAN

VE PERESTÛ VALİDE SULTAN

VAKIFLARI

EMİNE İLHANLI

150121004

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. EYÜP SABRİ KALA

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı tezli yüksek lisans programı 150121004 numaralı öğrencisi Emine İLHANLI'nın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "Sineperver Ayşe Valide Sultan, Nakşidil Valide Sultan ve Perestû Valide Sultan Vakıfları" başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 31/01/2018 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Eyüp Sabri KALA

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Metin ÜNVER

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emine İLHANLI

İmza

TEŐEKKÜR

Tarih ve medeniyetimizin gelişiminde önemli katkıları bulunan son dönem valide sultan vakıflarını anlamak amacıyla hazırladığımız yüksek lisans tezi çalışmamızda vakfiyelerin değerlendirilmesi ve yazımı aşamasındaki katkılarından dolayı tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Eyüp Sabri KALA'ya ve bu araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen tüm aileme teőekkür ederim.

SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN
NAKŞİDİL VALİDE SULTAN
VE PERESTÛ VALİDE SULTAN
VAKIFLARI

ÖZET

İnsanlara yardım etmeyi yaşamlarının gayesi haline getiren valide sultanlar, Allah inancının temelini oluşturan yardımseverlik faaliyetlerini 19. yy. vakıfları aracılığıyla devam ettirerek dini, ilmî, sosyal, iktisadi vb. alanlarda birçok eserin inşasına vesile olmuşlardır.

Vakfiyelere dayalı olarak hazırladığımız çalışmamızda, Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfı için VGM Arşivi'nde 745 nolu defterde kayıtlı 1225 (1810) tarihli vakfiye, 1229 (1814) zeyl vakfiye, 1238 (1823) tarihli i'lâm ve 1240 (1824) tarihli ikinci zeyl vakfiye incelenmiştir.

Nakşidil Valide Sultan Vakfı için VGM Arşivi'nde 745 nolu defterde kayıtlı 1227 (1812) tarihli ve 1228 (1813) tarihli vakfiyeler incelenmiştir. Ayrıca, VGM Arşivi'nde 634 nolu defterde kayıtlı, II. Mahmut Han'ın annesi Nakşidil Valide Sultan adına yaptığı vakıfla ilgili 1234 (1819) tarihli vakfiye ele alınmıştır.

Perestû Valide Sultan Vakfıyla ilgili de, yine VGM Arşivi'nde 571 nolu defterde kayıtlı 1307 (1889) tarihli vakfiye incelenmiştir.

Vakfiyelere dayanarak kaleme aldığımız tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sineperver Ayşe Valide Sultan, ikinci bölümde Nakşidil Valide Sultan, üçüncü bölümde ise Perestû Valide Sultan'nın hayatları ve eserleri, kurdukları vakıfların genel yönetimi, yöneticileri ve denetimi, hayır müesseseleri ve hayır hizmetleri ve bunları yerine getirebilmek için valide sultanlar

tarafından vakfedilen akarlar aktarılıp, tablolar yardımı ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Hanım sultanların Osmanlı Vakıf Sistemin'ndeki rolünü, hizmet yarışını, sosyal hizmet anlayışı ile ayrıntılı şekilde izah etmesi ve vakıf müessesinin gelişmesine katkıda bulunmasından dolayı çalışma önemsenilip irdelenmeye gayret edilerek araştırmacıların istifadesine sunulmaya çalışılmıştır.

**SİNEPERVER AYSE VALİDE SULTAN
NAKSİDİL VALİDE SULTAN
AND PERESTÛ VALİDE SULTAN
WAQFS**

ABSTRACT

Valide Sultans who have helped the people to become the center of their lives, continued philanthropic activities that constitute the foundation of Allah's faith through 19th century waqfs, have been instrumental in the construction of many works in religion, science, social, economics etc. areas.

In our work based on waqfs, In the VGM Archive, 1225/1810 dated waqf that registered in 745 book, 1229/1814 dated additional waqf that registered in 745 book, 1238 / 1823 dated Sineperver Ayse Valide Sultan Waqf Court Order and 1240 / 1824 dated second additional waqf were examined.

In the VGM Archive, 745 book of the 1227 / 1812 dated waqf and 1228 / 1813 dated waqf was examined for Naksidil Valide Sultan Vakfi. Also, it has been benefited from 1234/1819 dated waqf of 634 book of II. Mahmut Khan Waqf.

In the VGM Archive, 1307 / 1889 dated waqf of 571 book was examined for Perestu Valide Sultan Waqf.

Our thesis work based on waqfs consist of three parts. In the first part, Sineperver Ayse Valide Sultan, In the second part, Naksidil Valide Sultan, In third part, Perestu Valide Sultan's lives and works, general management of waqfs, managers and supervision and mites donated by valide sultans to fulfill them are transferred according to their contents and ownership status and tried to be evaluated with the help of tables.

Due to its detailed explanation the role of the lady sultans, their service race in Ottoman Waqf System with the social service understanding and contribution to the development of waqf, the work was examined with care and tried to be presented to the researchers.

ÖNSÖZ

Kültür ve medeniyetimizin temel taşlarından biri olan vakıflar, İslam ve Türk tarihinde toplumla devleti birbirine yaklaştıran, toplumun farklı kesimlerini kendi geliştirdiği “vakıf bilinci” etrafında buluşturarak bir köprü vazifesi gören önemli bir kurum olmuştur. Osmanlı döneminde devlet yöneticilerinin yanında valide sultanlar da kendi hususi servetlerini harcayarak toplumsal, kültürel, dini vb. birçok alanda kurdukları vakıflarla hayatın hemen hemen her alanını güçlendirmişler, iyilik ve cömertlikleriyle fakir fukaraya el uzatmışlardır.

Son dönem Osmanlı valide sultanlarından Sineperver Ayşe Valide Sultan, Nakşidil Valide Sultan, Perestû Valide Sultan kurmuş oldukları vakıflar aracılığı ile tarihe hayırseverlikleriyle ismini yazdıran valide sultanlarımızdır.

Tez çalışmamızda, 19. yüzyıl Osmanlı valide sultanlarından Sineperver Ayşe Valide Sultan, Nakşidil Valide Sultan, Perestû Valide Sultan'ın kurmuş olduğu vakıflar ve onlar için hazırlanmış vakfiyeleri inceledik. Bunu yaparken valide sultan vakıfları üzerine bugüne dek yayımlanmış eserlerden mümkün mertebe yararlanmaya çalıştık. Üç valide sultan tarafından tanzim edilen vakfiyelerin orjinal nüshalarını Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin ederek tashih ve redaksiyonunu yaptık.

Fatih Sultan Mehmet Han, Nurbanu Valide Sultan, Hatice Turhan Sultan, Sinan Ağa bin Abdurrahman ve Hacı Abdülaziz Ağa kurucu vakıfları adına Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kurulan gerçek bir vakıf üniversitesinin öğrencisi olup, ilerleyen zamanlarda bu vakıf üniversitesinin çalışanlarından biri olarak vakıf müessesesi üzerine çalışmak; hem heyecan verici hem de bir vefa borcu niteliği taşımaktadır. Bu vefa borcumun ödenmesinde en önemli katkı Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Eyüp Sabri KALA'ya aittir.

Tez çalışmamızın planlanması, araştırılması, yürütülmesi ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Eyüp Sabri KALA'ya ve çalışma süresince tüm zorlukları benimle birlikte göğüsleyen ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN VAKFI.....	5
1.1. SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN'IN HAYATI VE ESERLERİ.....	5
1.2. SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN VAKFI VE VAKFİYESİ.....	8
1.3. VAKFIN GENEL YÖNETİMİ, YÖNETİCİLERİ VE DENETİMİ.....	10
1.3.1. Müteveli	11
1.3.2. Kâtip	12
1.3.3. Câbi	13
1.3.4. Vakıf Denetimi ve Vakıf Nazırı	14
1.4. SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN VAKFI'NIN HAYIR MÜESSESELERİ VE HAYIR HİZMETLERİ.....	16
1.4.1. Vakıf Hayır Müesseseleri	16
1.4.1.1. Eğitim Müessesesi.....	16
1.4.1.1.1. Sıbyan Mektebi	16
1.4.1.1.1.1. Mektep Görevlileri.....	17
1.4.1.1.1.2. Mektep Öğrencilerinin Tahsisatları.....	18
1.4.1.1.1.3. Mektep Tahsisatları.....	19
1.4.1.2. Sosyal Müessese.....	19
1.4.1.2.1. Çeşme	19
1.4.1.2.1.1. İçme Suyu.....	20
1.4.2. Diğer Hayır Hizmetleri	20
1.4.2.1. Sıbyan Mektebinde Mevlit Okutulması.....	20
1.4.2.2. Enderun'da Mevlit Okutulması.....	20
1.4.2.3. Her Hafta Salı Günü İkinci Namazı'ndan Sonra Laleli Camii'nde Ulemeden Birinin Vaaz Vermesi.....	21
1.5. AKARAT-İ MEVKÛFE (VAKIF AKARLARI).....	21

2. BÖLÜM: NAKŞİDİL VALİDE SULTAN VAKFI.....	29
2.1. NAKŞİDİL VALİDE SULTAN'IN HAYATI VE ESERLERİ.....	29
2.2. NAKŞİDİL VALİDE SULTAN VAKFI VE VAKFİYESİ.....	34
2.3. VAKFIN GENEL YÖNETİMİ, YÖNETİCİLERİ VE DENETİMİ.....	35
2.3.1. Müteveli	36
2.3.2. Kâtip	37
2.3.3. Câbî	37
2.3.4. Vakıf Nazırı	38
2.4. NAKŞİDİL VALİDE SULTAN VAKFI'NIN HAYIR MÜESSESELERİ VE HAYIR HİZMETLERİ.....	40
2.4.1. Vakıf Hayır Müesseseleri	40
2.4.1.1. Dini Müessese.....	40
2.4.1.1.1. Ebû Zer el-Gıfârî Camii	40
2.4.1.1.1.1. Ebû Zer el-Gıfârî Camii Görevlileri ve Tahsisatları	41
2.4.1.1.1.2. Ebû Zer el-Gıfârî Camii Tahsisatları.....	42
2.4.1.2. Eğitim Müessesesi	43
2.4.1.2.1. Sıbyan Mektebi	43
2.4.1.2.1.1. Mektep Görevlileri	43
2.4.1.2.1.2. Mektep ve Talebe Tahsisatları	44
2.4.1.3. Sosyal Müessese	45
2.4.1.3.1. Suyolu ve İçme Suyu (Mâ-i Leziz)	45
2.5. AKARÂT-I MEVKÛFE (VAKIF AKARLAR).....	45
3. BÖLÜM: PERESTÛ VALİDE SULTAN VAKFI	47
3.1. PERESTÛ VALİDE SULTAN'IN HAYATI VE ESERLERİ.....	47
3.2. PERESTÛ VALİDE SULTAN VAKFI VE VAKFİYESİ.....	51
3.3. VAKFIN GENEL YÖNETİMİ, YÖNETİCİLERİ VE DENETİMİ.....	52
3.4. PERESTÛ VALİDE SULTAN VAKFI'NIN HAYIR MÜESSESELERİ VE HAYIR HİZMETLERİ.....	53
3.4.1. Vakıf Hayır Müesseseleri	53
2.4.1.1. Dini Müessese.....	54
3.4.1.1.1. Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii)	54
2.4.1.2. Eğitim Müessesesi	55
3.4.1.2.1. Sıbyan Mektebi	55
3.4.2. Diğer Hayır Hizmetleri	56

3.4.2.1. Cami İmamı ve Muezzinine Meşrut İki Menzil.....	56
3.5. AKARÂT-I MEVKÛFE (VAKIF AKARLAR)	56
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	62

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfı Görevlileri.....	15
Tablo 2 Sıbyan Mektebi Görevliler.....	18
Tablo 3 Sıbyan Mektebi İçin Satın Alınacak Malzemeler.....	19
Tablo 4 Nakşidil Valide Sultan Vakfı Görevlileri.....	39
Tablo 5 Ebu Zer el- Gıfari Câmi-i Şerifi Görevlileri.....	41
Tablo 6 Ebu Zer el- Gıfari Câmi-i Şerif'i İçin Satın Alınacak Malzemeler.....	42
Tablo 7 Sıbyan Mektebi Görevlileri.....	43
Tablo 8 Sıbyan Mektebi İçin Satın Alınacak Malzemeler.....	44
Tablo 9 Sıbyan Mektebi Talebeleri İçin Tahsisatlar.....	44
Tablo 10 Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii) Görevlileri.....	55
Tablo 11 Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii) Satın Alınacak Malzemeler.....	55

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen madde
bkz.	Bakınız
bs.	Basım
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
İBB	İstanbul Büyük Şehir Belediyesi
s.	Sayfa/sayfalar
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Basım Tarihi Yok
v.b.	Ve benzeri
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YKY	Yapı Kredi Yayınları
y.y.	Yüzyıl
y.y.y.	Basım Yeri Yok

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, İslam Medeniyeti'nden gelen vakıf kültürü anlayışı ile toplumun ekonomik, sosyal, kültürel, dini vb. ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakıf müesseseleri kurmuştur. Bu müesseselerin devamlılığını, faaliyetlerinin yürütülmesini ve sayılarının artmasını hayatlarının gayesi haline getiren valide sultanlar da tıpkı padişahlar ve diğer devlet yöneticileri gibi kendi vakfiyelerini tanzim ettirerek hayır hizmetlerinde en ön safhalarda yer almayı başarılmışlardır.

Günümüze ulaşan en önemli vakıf müesseselerinin kurucuları arasında harem-i hümayun amiri, padişah annesi veya eşi Valide Sultanlar önemli bir yer tutmaktadır.

Valide-i pâdişah, valide-i saâdetpenâh, mehd-i ulyâ-yı saltanat¹ unvanlarıyla anılan Valide Sultanlık terimi, Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren padişah annesinin, özellikle oğlunun saltanatı müddetince taşıdığı unvandır.²

Osmanlılar ilk zamanlarında eski Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi kadın ve kızları için "Hatun" kelimesini kullanmışlardır. XVI yy. kadar kullanılmaya devam eden bu terim yerine bu yy.dan sonra "Kadın, Kadın Efendi" terimleri kullanılmıştır.³ Osmanlı tarihinde "Sultan" unvanı ile anılan ilk kadın Yavuz Sultan Selim'in kadını, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan olmuştur.⁴ "Valide sultan" tâbirinin Osmanlı'da kullanımı ile alakalı kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu tâbirin ilk kez III. Murad tarafından validesine verildiğini ve ilerleyen tarihlerde umumileştiğini nakletmiştir.⁵ Çağatay Uluçay tarafından nakledilenlere göre ise Kanunî Sultan Süleyman, cülûsundan kısa bir süre sonra, annesini İstanbul'a getirterek, ona makam ve itibar

¹ Ali Akyıldız, "Valide Sultan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.XLII, İstanbul, TDV, 2012, s.494.

² Bekir Kütükoğlu, "Valide Sultan", **İslâm Ansiklopedisi**, C. XIII, Eskişehir, M.E.B. Devlet Kitapları, 2001, s.178.

³ Ahmet Şimşirgil, **Valide Sultanlar ve Harem Osmanlı'nın Sır Dünyası**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s.23.

⁴ Çağatay Uluçay, **Harem II**, Ankara, TKK Basımevi, 1992, s. 61.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945, s. 146.

sağlamış böylece Osmanlı sarayında ilk defa nüfuzlu bir “Valide Sultanlık” ihdas edilmiştir. Bu tarihten sonra yalnız padişah annelerine Valide Sultan denilmiştir.⁶

Osmanlı tarihinde padişah annelerine verilen Valide Sultanlık konumu, mukaddes, kıymet arz eden önemli bir makam olmuştur. Bu makam padişah annelerine güçlü bir itibar ve mevki sağlayıp Osmanlı İmparatorluğu süresince varlığını devam ettirmiştir.

Validelerin harem ve hânedan içerisindeki seçkin yeri onlara tahsis edilen imparatorluğun en yüksek maaşı ile diğer gelirlerinden de anlaşılabilir. Valide Sultanlar, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren kendilerine tahsis, bazen de temlik edilen toprakların yıllık gelirlerine sahip olmuştur. “Paşmaklık” adı verilen bu haslar yaşadıkları sürece tasarruflarında kalmış, ölümleriyle birlikte hazineye intikal etmiştir. Göreve getirilen yüksek bürokratlar ve yabancı ülke elçileri tarafından sunulan hediyeler de valide sultanlar için önemli gelir kaynağı olmuştur. Bu gelirler dışında darphaneden muayyen aidatlar verilmiş, günlük, aylık ve yıllık verilen yaş ve kuru meyve, mum, süt, kaymak, şeker, zeytin, üzüm, buz, odun gibi yiyecek ve içecek tayinatları da olmuştur. Yeni tayin edilen valilerin padişahın yanında valide sultana da belirli bir miktar para (câize) göndermeleri adet olmuştur. Ayrıca sadrazam nevruda valide sultana nevruziyye pîşkeşi vermiş, ramazanda da iftariyelik adıyla hediyeler göndermiştir.⁷

Valide Sultanlar, sultanlık ve hasekîlik dönemlerinde eşlerinin ve oğullarının kendilerine tahsis ettikleri hass’lardan, elde ettikleri mirî gelirlerden⁸ biriktirdikleriyle birçok hayır eserinin meydana gelmesine vesile olmuş, topluma hizmet eden birçok müessesenin kurulmasını sağlamış hatta zaman zaman devlet hazinesine bile yardım etmişlerdir.

İnsanlara yardım etmeyi yaşamlarının gayesi haline getiren Valide Sultanlar İslâm inancının temelini oluşturan yardımseverlilik faaliyetlerini vakıflar aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Cami, sıbyan mektebi, çeşme, hastane, kervansaray ve daha

⁶ Uluçay, **Harem II**, s. 61.

⁷ Akyıldız, “Valide Sultan”, s.495.

⁸ Arzu İyianlar, **Vâlîde Sultanlar’ın İmar Faaliyetleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s.16.

birçok hayır eseri yaptırarak hayırda yarışmışlardır. Bu sebeple vakıfları yasal olarak koruyup güvence altına almaya çalışan, niçin, nasıl ve ne şekilde yönetileceğini gösteren vakfiyeler, hayırsever valide sultanların hayır yarışının birer kanıtlayıcı belgesi olmuştur.

Valide Sultanların, topluma hizmet eden müesseseler kurmada ön planda olmalarının en önemli sebebi İslam dininin hayır ve yardımlaşma hakkındaki ahlaki prensipleri, mükafat telkinleri olmuştur. Bu sebeple Valide Sultanlar adeta birbirleriyle yarışarcasına kendi mülkiyetinde bulunan köyleri, hanları, değirmenleri, madenleri, ormanları, zeytinlikleri, su kaynaklarını, meraları vb. mal mülkülerini, hayır ve yardımlaşma için bağışlamışlardır. Sosyal, kültürel, ilmi birçok alana hizmet eden, fakir fukaranın korunup gözetilmesini sağlayan vb. faaliyetleri bu vakıflar aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Böylelikle yaşadıkları dönemlerin sosyal, kültürel, ekonomik, ilmi, dini hayatını önemli ölçüde etkileyerek vakıf müessesesinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Valide sultanların vakfettiği eserler, kuruluş amaçları doğrultusunda işlevlerini günümüzde de devam ettirmektedirler.

Tez çalışmamızda son dönem valide sultan vakıflarından olup hanım sultanların Osmanlı vakıf sistemindeki rolünü, hizmet yarışını sosyal hizmet anlayışı ile ayrıntılı izah etmesi ve vakıf müessesesinin gelişmesine katkıda bulunması nedeniyle Sineperver Ayşe Valide Sultan, Nakşidil Valide Sultan ve Perestü Valide Sultan öncülüğünde kurulan vakıflar incelenmiştir. Üç ayrı valideyi ve onların vakfiyelerini seçmemizdeki amaç ise son dönem valide sultan vakıflarının vakıf müessesesindeki yeri ve önemini araştırmacıların istifadesine sunmaktır.

Vakfiyelere dayanarak, valide sultan vakıflarını incelemek üzere hazırladığımız bu yüksek lisans tezi çalışmamızda, 29. Osmanlı padişahı IV. Mustafa'nın annesi, I. Abdülhamid'in altıncı kadın efendisi Sineperver Ayşe Valide Sultan tarafından kendi adı anılan vakıf için Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 745 nolu defterde kayıtlı Hicri 25 Muharrem 1225 / Miladi 2 Mart 1810 tarihli vakfiye, Hicri 15 Rebî'ü'l-evvel 1229 / Miladi 7 Mart 1814 tarihli zeyl vakfiye ve Hicri 15 Cemâziye'l-âhir 1238 / Miladi 27 Şubat 1823 tarihli Sineperver Ayşe

Valide Sultan Vakfı İ'lâmı ve Hicri 25 Rebî'ü'l-evvel 1240 / Miladi 5 Kasım 1824 tarihli ikinci zeyl vakfiye incelenmiştir.

30. Osmanlı padişahı Sultan II. Mahmut'un annesi, I. Abdülhamid'in yedinci kadın efendisi Nakşidil Valide Sultan tarafından kurulan vakıf için Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 745 nolu defterin Hicri 25 Cemâziye'l-âhir 1227 / Miladi 6 Temmuz 1812 tarihli ve Hicri 29 Muharrem 1228 / Miladi 1 Şubat 1813 tarihli vakfiyeleri incelenmiştir. II. Mahmut Han Vakfiyesi'nin 634 nolu defterinin Hicri 13 Şevval 1234 / Miladi 5 Ağustos 1819 tarihli vakfiyesinden de yararlanılmıştır.

Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yaptığımız çalışmada 34. Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'in analığı, Sultan Abdülmecid Han'ın dördüncü kadın efendisi Perestû Valide Sultan'a ait 571 nolu defterin Hicri 27 Rebiülevvel 1307 / Miladi 21 Kasım 1889 tarihli vakfiyesi incelenmiştir.

Tezimizin ana kaynağını oluşturan orijinal nüshalar ve transkripsiyonlar Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilmiştir. İlk aşamada transkripsiyon metinler tashih ve redaksiyon edilerek çalışmaya başlanmıştır.

Vakfiyelere dayanarak kaleme aldığımız tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sineperver Ayşe Valide Sultan, ikinci bölümde Nakşidil Valide Sultan, üçüncü bölümde ise Perestû Valide Sultan'ın hayatları ve eserleri, kurdukları vakıfların genel yönetimi, yöneticileri ve denetimi, hayır müesseseleri ve hayır hizmetlerini yerine getirebilmek amacıyla vakfedilen akarları ele alınmıştır. Vakıf hizmetlerinin devamlılığı için vakfedilen akarlar; niteliklerine, türlerine, muhtevalarına, yeri ve sınırlarına, yüzölçümü ve mülkiyet durumlarına göre belirli bir tasnif içerisinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Akarlar detaylı olarak tablolar vasıtasıyla incelendikten sonra sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. BÖLÜM: SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN VAKFI

1.1.SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN'IN HAYATI ve ESERLERİ

Osmanlı padişahları arasında hüsnüniyet ve çabası ile anılan, nazik, şefkatli ve merhametli kişiliğiyle takdir toplayan I. Abdülhamid'in altıncı kadın efendisidir. 1761'de doğduğu tahmin edilmektedir.⁹ Şehzade Ahmed, "Küçük" Esmâ Sultan ve 29. Osmanlı padişahı IV. Mustafa'nın annesidir.¹⁰ Sineperver sözlükte sine "göğüs, gönül, yürek, bağır, iç" ve perver "büyüten, yetiştiren, besleyen, koruyan, eğiten"¹¹ kelimelerinin birleşiminden meydana gelen "gönül seven, gönlü koruyan, gönlü terbiye eden"¹² anlamına gelmektedir. Kaynaklarda "Ayşe Sineperver" olarak tanıtılan Valide Sultan'ın adı Vakıf Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mevcut bulunan vakfiyelerinde "Sineperver Ayşe Valide Sultan" olarak kayıt altına alınmıştır.¹³

Kaynaklarda milliyeti ve ailesi hakkında bilgi yoktur. XVIII. yüzyılda saray haremine alınan çoğu cariyeler gibi Sineperver'in de Gürcü veya Çerkez asıllı olduğu ya da Avrupa kökenli olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Özi Kalesi'nin Rusların eline geçtiği ve kale içindeki halkın Ruslar tarafından katledildiği haberini duyan I. Abdülhamid felç geçirmiş ve 11 Recep 1203 / 7 Nisan 1789'da vefat etmiştir. Bunun üzerine Sineperver ayşe Valide Sultan kızı Esmâ Sultan'la Eski Saray'a gönderilmiş ve on sekiz yıl burada kalmıştır.

⁹ İbrahim Pazan, **Padişah Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar**, 4. bs., İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2011, s. 121.

¹⁰ Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, 4. bs., İstanbul, Oğlak Yayınları, s.354.

¹¹ **T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kişi Adları Sözlüğü** (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 09.09.2016.

¹² Hilal Kalkandelen, "Türkçemizde Kullanılan Kişi Adları", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 2008, C. XII., s. 69.

¹³ Vakıf araştırmalarında arşiv belgelerinin önemini dikkate alarak tezimizde Valide Sultan'ın adını "Sineperver Ayşe" olarak kullanmayı uygun gördük.

¹⁴ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.354; Necdet Sakaoğlu, "Sineperver Ayşe Sultan", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, YKY, 2001.s. 275.

Şairliğinin yanı sıra saz icracılığı, mûsiki nazariyatına vukufu ve özellikle bestekârlığı¹⁵ ile bilinen III. Selim tarafından girişilen düzenlemelerin ve özellikle askerî sahada yapılan yeniliklerin yeniçeri ve ulemâ muhalefetiyle sonuçsuz kalması ve tertiplenen Kabakçı Mustafa İsyanı neticesinde III. Selim'in tahttan indirilmesiyle 21 Rebûlevvel 1222 / 29 Mayıs 1807'de oğlu IV. Mustafa padişah olmuştur.¹⁶ IV. Mustafa'nın kısa süren saltanatında Sineperver Valide Sultan, mehd-i ulyâ-yı saltanat (valide sultan) sanıyla anılmıştır. Kabakçı Ayaklanması sonunda IV. Mustafa'nın tahta çıkışından bir hafta sonra 7 Haziran 1807 Pazar günü "azîm alay ile Eski Saray'dan Sarây-ı Hümayûna" dönüşü Cevdet Tarihi'nde kısa bir cümle ile IV. Mustafa'nın annesini Ortakapı'nın önünde karşıladığı nakledilmiştir. IV. Mustafa'nın 14 ay süren (29.05.1807-28.07.1808) saltanatında mehd-i ulya-yı saltanat (valide sultan) sanını taşımıştır.¹⁷

IV. Mustafa'nın saltanatı, kısa zamanda Selim'in tahttan indirilmesine pişmanlık duyulmasına yol açacak kadar büyük bir kargaşa, asayişsizlik, devlet yapısındaki çözülme ve nihayet reform karşıtları arasındaki amansız mücadeleler içinde geçince Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa Nizâm-ı Cedit'i yeniden ihya etmek ve III. Selim'i tekrar padişah yapmak amacıyla 28 Temmuz 1808'de İstanbul'a gelmiş, Topkapı Sarayı'nı basmıştır. IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine II. Mahmud'u geçirmesiyle birlikte valide sultanlığı son bulan Sineperver Ayşe'nin bu olayı kabul edemeyip ağzına geleni söyleyerek tepkisini gösterirken bazı görevlilerin onu uzaklaştırmak suretiyle Alemdar Mustafa Paşa'nın hışmından koruduğu nakledilir.¹⁸

Sineperver Ayşe Valide Sultan'nın II. Mahmud dönemindeki hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır.¹⁹ IV. Mustafa'nın yerine tahta çıkan II. Mahmut üvey annesini cezalandırmamış, Târih-i Atâ'da nakledilen bilgilere göre eski padişah IV. Mustafa'nın annesini, saray geleneği gereği Eski Saray'a nakli iktizâ ederken II.

¹⁵ Kemal Beydilli, "III. Selim", **TDVİA**, C. XXXVI, İstanbul, TDV, 2009, s.425.

¹⁶ Kemal Beydilli, "IV. Mustafa", **TDVİA**, C.XXXI, İstanbul, TDV, 2009, s.283.

¹⁷ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.354; Sakaoğlu, **a.g.m.**, s. 275.

¹⁸ Beydilli, "IV. Mustafa", s.283-284; Akyıldız, **Harem Padişahı Valide Sultan HAREM'DE HAYAT VE TEŞKİLÂT**, 1. bs., İstanbul, 2017, s.435.

¹⁹ Akyıldız, **a.g.e.**, s.435.

Mahmut merhamet göstererek valideliğine saray haremde bir daire tahsis etmiştir. Buna göre dört ay daha Topkapı Sarayı'nda kalan Sineperver Valide Sultan, oğlu IV. Mustafa'nın 28 Ramazan 1223 / 17 Kasım 1808'de II. Mahmut'un emriyle belindeki kuşakla boğdurularak öldürülmesi üzerine Eski Saray'a gönderilmiş olması muhtemeldir.²⁰

Son yıllarını kızı Esmâ Sultan'la geçiren Sineperver Ayşe Valide Sultan'ın yaşamının sonuna doğru gözleri kör olmuştur. Cevdet Tarihi'nde "Sultan Mustafa validesi, gözleri nâ-binâ olduğu hâlde yirmi ki sene kadar muammer olup (yaşayıp) 1224 tarihi evasıtında (1828 sonu) vefat ettiği" Eyüp Sultan Camii Şadırvan avlusundaki hazireye defnedildiği nakledilmektedir. Kabri şadırvan avlusunda, Küçük Said Paşa'nın kabrinin bulunduğu ulu çınarın arkasındaki set üzerindedir. Vazo içinde çiçek kabartmalı şahidesi, taş işçiliğinin en güzel örneklerindedir. Kitabesinde şunlar yazılıdır:

"Hüve'l-bâkî (Bâkî olan O'dur). Hüdavendigâr-ı sâbık (önceki padişah), cennet-mekân, Firdevs-âşiyân Sultan Mustafa Han İbni Sultan Abdülhamid Han tâbe serâhümâ (makamları pâk olsun) Hazretlerinin valide-i muhteremeleri merhume ve mağfûretü'ş şân Sineperver Ayşe Valide Sultan Hazretlerinin ruh-ı şerifleri için rızâen lillahi tâlâ Fâtiha."²¹

Oğlu IV. Mustafa'nın tahta geçmesiyle Valide Sultan olan Sineperver Ayşe Valide Sultan biriktirdiği servetle pek çok hayır eseri bırakmış, hayır eserleriyle ilgili vakfiyeler tanzim ettirmiştir. Sineperver, İstanbul'daki bostan ve tarlalarını, Fatih'te Hırka-i şerif – Karagümrük arasında yaptırdığı sıbyan mektebi ile biri, vefat eden oğlu Ahmed için 1780'de Üsküdar Yeni Valide Camii ile Bedesten Kapısı yakınında, diğeri 1825'te Hırka-i Şerif ile Karagümrük arasında olmak üzere iki çeşme inşa ettirmiş ve vakfettirmiştir. Vefatı üzerine II. Mahmut valideliğinin çiftliklerini, mukaatalarını ve servetini Esmâ Sultan'a vermiştir.²²

²⁰ Fikret Sarıcaoğlu, "Nakşidil Valide Sultan", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, İstanbul,2001, Sayı 9, s. 107; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.284.

²¹ Pazan, **Padişah Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar**, s.121.

²² Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.354; M. Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, 4. bs., Ankara, TTK Basımevi, 2001, s. 159.

1.2. SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN VAKFI VE VAKFİYESİ

Oğlunun on dört aylık kısa süren saltanatından sonra hasta ve yalnız olarak yaşamış Sineperver Ayşe Valide Sultan hayırlar zincirini devam ettirmek için 1 vakfiye, 1 mahkemece verilen şer'i hükmün kaydedildiği i'lâm ve 3 zeyl tanzim ettirmiştir. Vakfiyeler Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 745 numaralı tek bir defterde mahfuzdur.

745 numaralı defterdeki ilk vakfiye 25 Muharrem 1225 (2 Mart 1810) tarihli olup 4 sayfadır. Vâkıfe bu vakfiyesinde, İstanbul'da At Pazarı yakınlarında Manisalı Mehmed Paşa Mahallesi'nde bir bâb kargir mektep ile aynı yerde bir adet tatlı su çeşmesi, iki masura mâ-i leziz (tatlı su) vakfetmiştir. Bu hayratlarının giderlerini karşılamak amacıyla da İstanbul'da dört dükkân, üç taş tekne, bostan, tarlalar, evler, anbarlar, içinde küçük ve büyük baş hayvanlar bulunan bir çiftlik ve müştemilâtını, Havass-ı Refia (Eyüp) kazasında han, büyük bir menzil, dört çiftlik vakfetmiştir.²³

İlk zeyl vakfiye 15 Rebî'ü'l-evvel 1229 (7 Mart 1814) tarihli olup 3 sayfadır. Zeyl vakfiyede vâkıfe, önceki vakıflarına ilâve olarak bir menzil, bir hanın üçte bir hissesi, sekiz dükkânın üçte bir hissesi, on dükkânın üçte bir hissesi ve ayrıca odalar, dükkânlar, anbarlar, alet ve edavatlarını vakfetmiştir.²⁴

1229/1814 tarihli zeyl vakfiyeden sonra 15 Cemâziye'l-âhir 1238 (27 Şubat 1823) tarihli Harameyn-i Şerifeyn Evkâfı müfettişi İmamzâde Seyyid Mehmed Esad tarafından tasdik edilen 1 sayfalık i'lâm yer almaktadır. İ'lâmda, İstanbul At Pazarı'nda Tezgâhçılar civarında bulunan mektepte vazifeli hocaların ikametine tahsis kılınmış Kazancı Sadi Mahallesi'ndeki bir bab menzilin gerekli tamirat masraflarının vakıf mallarından fazla sarfiyata sebep olacağı, vakfın menfaatine yaramayacağı için vâkıfe, vakfiye şartları içinde bulunan kayıtlardan sadece mektep

²³ **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri Deeds of Trust of the Sultans Womenfolk Actes de Fondation de Sultane Hanım**, ed. Tülay Dursun, 1. bs., İstanbul, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1990, s.391.

²⁴ **A.g.e.**, ed. Tülay Dursun, s.391.

hocasının ikameti şartından rücû edilmesini ve menzilin iki misli bedelle başkasına kiraya verilmesini şart koşmuştur.²⁵

25 Rebî'ü'l-evvel 1240 (5 Kasım 1824) tarihli 1 sayfadan oluşan ikinci zeyl vakfiyede ise mektebin Kur'an hocasına, yazı hocasına, müderrise, vakfın kâtibi ile câbisine kurban bayramından önce kurban parası verilmesini şart etmiştir.

Vâkıfenin ölümünden sonra yapılmış 17 Zi'l-ka'de 1252 (8 Şubat 1837) tarihli son zeyl vakfiye 4 sayfadan meydana gelmektedir.²⁶ Son zeyl vakfiye'nin orijinal ve müzehheb nüshasına VGM Arşivi'nde ulaşılammış bu nedenle zeyl vakfiye tezde incelemeye dâhil edilmemiştir.²⁷

Vakfiye giriş, asıl metin ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Allah'a hamd u sena, Rasûlullâh'a salât ve selâm ile başlayan vakfiyede insanları yardım ile hayra teşvik edici, âyet ve hadislere değinen dibâce kısmından sonra vakfiyenin tescil sebebi açıklamıştır. Nizâmnâme'ye göre vâkıfe, Bakara Suresi'nin "Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir." ilahi müjdesine nail olmak ve mâ-kaddemet yedâhu nimetiyle nimetlenerek Rabbi'nin rahmetiyle ganimetlenmek ümidiyle, mallarından bazılarını hayır-hasenât için ayırmış, Allah rızası için vakfetmiştir.

Mukaddimedden sonraki asıl metinde vakfın gelir kaynakları ile bu gelirlerin sarf edileceği yerlerin ayrıntılı olarak açıklandığı vakfın hizmet şartları yer almaktadır. Sonuç kısmında ise vakfın yönetimi ve denetimi, vakfiyenin şeriata uygunluğu açıklanmıştır.

²⁵ **Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfı İ'lâmı**, 15 Cemaziye'l-Ahir 1238 (27 Şubat 1823), VGM Arşivi, Defter No: 745 / Sıra No: 80, s. 262.

²⁶ **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri Deeds of Trust of the Sultans Womenfolk Actes de Fondation de Sultane Hanım**, ed. Tülay Dursun, s.391.

²⁷ Zeyl Vakfiye ile ilgili Topkapı Müzesi Yazma Eserler Kataloğu, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Kataloğu, TO-KAT Ulusal Toplu Katalog, yazmalar.gov.tr ve Türkiye Kütüphanesi Veri Tabanı'nda da gerekli araştırmalar yapılmış olup zeyl vakfiyeye ulaşılammıştır.

1.3.VAKFIN GENEL YÖNETİMİ, YÖNETİCİLERİ VE DENETİMİ

İnsan fitratının temayüllerine uygun, maddi ve manevi ihtiyaçlarının temini gayesi ile ortaya çıkan vakıflar belirli bir süre vakfedilmediğinden bu müesseselerin nizâmânâmede belirtilen şartlara uygun bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu kadar büyük bir müessesenin düzenlenmesi, iyi yönetilmesi ile mümkündür. Vakıf yönetiminde ortaya çıkabilecek idari bir zafiyet veya herhangi bir suistimal vakfın kendi iç nizamını ve bünyesini bozmakla kalmayacak, belki çok daha önemli olarak, vakfın gelir ve hizmetlerinden zarar görmesine, vakıf kanalıyla gerçekleşen sosyal hizmetlerin aksamasına neden olacaktır. Bunun farkında olan vakıf sahipleri üst yönetimlerinin tespiti ile ilgili hassas davranmış, her türlü ayrıntıya vakfiyelerinde yer vermişlerdir. Nitekim her vakfın bir vakfiyesinin bulunması, vakfiyedeki şartların “Nass” gibi telakki edilmesi, vakfiyelerin kadı mahkemelerinde tescil ettirilmesi ve bu vakıfları idare için birer “Nâzır”ın tayin edilmesi bunun en iyi göstergesi olmuştur.²⁸

İslâm hukukçuları tarafından bir vakfın çalışma programı ve tüzüğü durumunda olan vakfiye şartları, mutlaka yerine getirilmesi gereken dinî bir emrin ifâsı olarak telâkki edilmiştir.²⁹ Bu sebeple vakfın, vakfiyede belirtilen şartlara uygun bir şekilde idare edildiği sürece yönetim ve işleyişine müdahale edilmemiş, vakıf fonları hukuki düzenlemeler sayesinde amaç dışı kullanım ve su istimallere karşı da koruma altına alınmıştır. Vakıfların bünyesindeki fonlar, müteveli denilen yöneticiler tarafından vakfın kuruluş senedi mahiyetindeki vakfiyesinde belirlenen esaslar çerçevesinde işletilmiş ve elde edilen gelirlerin yine vakfiyede ayrıntıları ile kaydedilmiş olan kuruluş amacına yönelik harcamalara yönlendirilmiştir.³⁰ Vakfiyelerde, vakfın idaresinde müteveli ile birlikte çalışacak, vâkıf nâzır, kâtip,

²⁸ Ziya Kazıcı, **Osmanlıda Vakıf Medeniyeti**, C.II, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2014, s. 94; **Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar**, ed. Mehmet Kurtoğlu, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, s. 74.

²⁹ **A.g.e.**, s. 74.

³⁰ Kazıcı, **Osmanlıda Vakıf Medeniyeti**, s. 94.

câbi vakf gibi görevlilerin kimler olacağı ve vakıftan görevleri karşılığında ne kadar ücret alacakları da belirtilmiştir.

Tezimizde Sineperver Ayşe Valide Sultan'ın vakfiyle ilgili olarak atadığı vakıf görevlileri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1.3.1. Müteveli

Vakfiyedeki şartlar çerçevesinde vakfın işlerini idare etme yetkisine “velâyet”, bu yetkiye “tevliyet” adı verilmektedir.³¹ Vakfın işlerini vakfiye şartları ve şer’i hükümlere uygun biçimde yönetmek ve gözetmek üzere vâkıfın şartıyla ya da kadının nasbiyle tayin edilen kimseye ise müteveli denilmektedir. Vakıfta tasarruf hakkı müteveliye aittir. Mütevellinin vazifesi esas itibari ile kendisine emanet edilmiş olan vakıf mirasını her türlü gasp ve tecavüze karşı korumak, bütünlüğünü bozmadan hayatta işler halde devam etmesini sağlamaktır. Her müteveli yönettiği vakfın çalışanları, kurumun gelir giderleri, vakıf personelinin tüm ihtiyaçlarından sorumlu olmuştur. Vazifesinin ehemmiyetine, vâkıfın cömertliğine, dönemin şartlarına ve vakfın gelir kaynaklarının büyüklüğüne göre mütevellilere tahsis edilen maaş (vazife-i tevliyet) değişmiştir.³²

Sineperver Ayşe Valide Sultan 1225/1810 tarihli vakfiyesinde, vakfın idaresinin hayatta iken kendisine ait olacağını, vefatından sonra ise Gazi Abdülhamid Han Vakfı mütevellilerine intikal edeceğini şart ve tayin etmiştir. Buna göre vakfın bütün vazifelileri, idareci olan şahsın talebi ve vakıflar nazırının uygun görmesi ile görevlendirilecek ve vakıfla ilgili her hususta değişiklik, ilave, eksiltme ve arttırma ve benzeri meselelerde bir kere yahut daha fazla tasarruf hakkı da yine vakıf sahibine ait olacaktır.³³ Tevliyet görevi için günlük 100 akçe verilmesini belirtirken ayrıca vakıf gelirlerinden müteveliye yıllık 200 kuruş maaş ve 40 kuruş kapama bedeli verilmesini şart koşmuştur.³⁴

³¹ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, **TDVİA**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 478.

³² Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt II, 3. bs., İstanbul, MEB Basımevi, 1983, s. 640; **Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar**, s. 74-76.

³³ **Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, 25 Muharrem 1225 (2 Mart 1810), **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 79, s. 261.

³⁴ **1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 260.

1229/1814 tarihli zeyl vakfiyede ise vâkıfe, ana vakfiyedeki şartlarından rücû' ederek hayatta olduğu sürece vakfa kendisi mütevellî olacak daha sonra pek değerli kızı Esmâ Sultan vakfın mütevellîliğini yapacaktır. Esmâ Sultan'ın da vefatından sonra bu mütevellîlik Gazi Abdülhamid Han Vakfı'nın mütevellîsine intikal edecektir. Vakfa hizmet edip ücret alan görevlilerden vefat eden olursa bu görev sona ermeyip liyakat esasına göre tayin yapıp boşalan kadrolar yenilecektir. Vakıftaki görevlilerden birinin vefatı halinde bu görevin ilmiye sınıfından birine verilmesi gerektiğinde şer'î bir mecliste mütevellînin ve ulemanın muvafakatı ile imtihan sonucunda liyakatli olanlardan biri tayin edilecektir.

Vakıfta bir görevi icrâ edenler bizzat şahısları ile bu hizmeti yapacaklar, başkalarına havale etmeyeceklerdir. Şayet vazifelerini icrâ edemeyecek bir özür sahibi olurlar veya tembellik ve umursamazlık sebebiyle hizmeti aksatırlarsa vakıftaki görevlerine son verilerek bu işe en layık kimseler içinden tayin yapılacaktır. Sineperver Valide Sultan, bu konudaki vakfın şartlarına son derece dikkatli davranmalarını ve hizmetin aksatılmamasını şart koşmuştur.

Darüssaâde Ağası ile vakıf mütevellîsi olan şahsın şartların icrâsında herhangi bir tembelliğe müsaâde etmemelerini ve kıyamete kadar Gazi Sultan Abdülhamid Han'ın vakfının şartları ne ise kendi vakfının şartlarının da aynı şekilde icra edilmesini şart koşmuştur.³⁵

1238/1823 tarihli i'lâmda yine vakıf yönetimi ile ilgili vakıf şartlarını değiştirme, azaltma ve çoğaltma gibi hususlar bir def'a ya da daha fazla olmak üzere Valide Sultan'ın iradesinde olacağı şart ve tayin kılınmıştır.

1.3.2. Kâtip

Osmanlı Devleti'nin gelişim döneminde yazılı kayıtlara ihtiyaç duyulunca devlet dairelerinde çeşitli işlerin yerine getirilmesi için kâtipler görevlendirilmiştir. Sözlükte ketb “yazmak” fiilinden türetilmiş bir ism-i fâil olan kâtip (kâtib, çoğulu küttâb, ketebe) “yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı: bilgili kişi, noter;

³⁵ Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, 15 Reb'ü'l-evvel 1229 (7 Mart 1814), VGM Arşivi, Defter No: 745 / Sıra No: 128, s. 354.

muharir” demektir.³⁶Vakıf müessesesinde ise mütevelliyeye yardımcı olacak çeşitli işlerin (yazı ve kayıt) yerine getirilmesi ile görevli memura kâtip denir.³⁷

Sineperver Ayşe Valide Sultan, okuma-yazma konusunda yetişmiş ve gerekli defterler, belgeler ile ferâğ, intikal muamelelerini yazıp çizecek bir kimsenin kâtiplik hizmetini icra etmesini ve hizmeti mukabilinde kâtime, günlük 50 akçe ücret ve yıllık 100 kuruş maaş ve 30 kuruş kapama bedeli verilmesini şart koşmuştur.³⁸ Ayrıca 1240/1824 tarihli zeyl vakfiyede Kurban Bayramı’nda yıllık 15 kuruş kurban bedeli verilmesini şart ve tayin etmiştir.³⁹

1.3.3. Câbî

Câbi, cizye ve haraç ile vakıf icarelerini (kira) toplayanlar hakkında kullanılan tabirdir. Arapça bir kelime olan câbi, tahsildar demektir. Tanzimat’tan sonra tahsildar tabiri kullanılmıştır.⁴⁰ Vakıf müessesesinde ise vakıflara ait kira ve gelirleri toplayan görevliye câbî, câbîlerin yaptığı işe ise cibâyet denilmektedir.⁴¹ Câbiler defterlerini vakıf mütevellisine göstermeye ve hesap vermeye, mütevelliler de hesaplarını kadılara verip tasdik ettirmeye mecbur olmuşlardır.⁴²

Vâkıfe, tahsildarlık konusunda kendini yetiştirmiş ve vakfın kira gelirlerini kiracılardan tahsil ederek vakıf idaresine teslim edecek bir kimsenin câbi olarak görevlendirilmesini ve hizmeti mukabilinde günlük 40 akçe ücret, yıllık 75 kuruş maaş ve 25 kuruş kapama bedeli verilmesini şart koşmuştur.⁴³ Ayrıca 1240/1824 tarihli zeyl vakfiyede Kurban Bayramı’nda yıllık 15 kuruş kurban bedeli verilmesini şart ve tayin etmiştir.⁴⁴

1225/1810 tarihli vakfiyede vakfın yıllık muhasebe işlemleri ve gelir fazlasının nasıl değerlendirileceği ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi verilmiştir. Buna göre

³⁶ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Kâtip”, *TDVİA*, C. XXV, İstanbul, 2002, s. 49.

³⁷ Küçükbaşçı, *a.g.m.*, s.49.

³⁸ **1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 260.

³⁹ **Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, 25 Rebî’ü’l-evvel 1240 (5 Kasım 1824), *VGM Arşivi*, Defter No: 746 / Sıra No: 94 s. 241.

⁴⁰ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü**, s.253.

⁴¹ Mehmet İpşirli, “Câbî”, *TDVİA*, C.VI, İstanbul, 1992, s. 529.

⁴² Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü**, s.253.

⁴³ **1225 /1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 260.

⁴⁴ **1240 / 1824 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 241.

her yıl vakıftan maaş alanların, mütevellinin, kâtibin ve muhasebecinin hazır buldukları bir komisyon tertip edilerek vakfın gelir-gider hesabı şer'î bir mecliste görüşülecektir. Vakıf gelirlerinden ödemeler ve masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan gelir fazlasından mektebin, su yollarının ve diğer gerekli yerlerin tamirat masrafı çıkarılacaktır. Bütün hesaplar görüldükten sonra yıllık kalan meblağ akara dönüştürülerek vakıf adına uygun şekilde kiraya verilecek ve bu yeni elde edilen akarlar vakfa ilâve edilerek vakıf büyüyecektir.⁴⁵ Eğer zamanın değişmesi, yıllar ve ayların geçmesiyle bu şartlar uygulanamaz hale gelir ve vakıf işlerliğini kaybeder ise bu takdirde vakfın bütün maddi menfaat ve imkânları Haremeyn-i Şerifeyn (Mekke – Medine) fakirlerine bağışlanması şart koşulmuş ve kayıt altına alınmıştır.

1.3.4. Vakıf Denetimi ve Vakıf Nazırı

“Bakmak, görmek; düşünmek, incelemek; hüküm vermek” anlamlarındaki nazar kökünden türeyen nâzır kelimesi terim olarak⁴⁶ mütevellinin tasarrufatına nezaret etmek ve gerektiğinde ona vakıfla ilgili meselelerde danışmanlık yapmak üzere, vakıf tarafından veya hâkim tarafından atanan kimseye denilmektedir.⁴⁷ Nâzır, vakıfta tasarruf yetkisine sahip değildir. Bu tasarruf yetkisi yalnız mütevelliyeye ait olmuştur. Nâzır ancak, vakfın şartları ve vakfın menfaati noktalarından mütevellinin bunlara muhalif hareketlerini gördüğü surette merciine şikâyet ve icabında azline başvurabilme yetkisine sahip olabilmıştır.⁴⁸

Sineperver Valide Sultan Hicri 1225 (1810) tarihli ana vakfiye ve 1229 (1814) tarihli zeyl vakfiyesinde vakfın nezaret görevinin Darüssaâde Ağası tarafından yürütülmesini; vakfın vazifelilerinin seçimi, davaların takibi gibi vakıf süreçlerinde müteveli ile birlikte kendilerine verilen görevi layıkıyla yerine getirmelerini şart koşturmuştur.⁴⁹

⁴⁵ **1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, 261.

⁴⁶ Cengiz Tomar, “Nâzır”, **TDVİA**, C. XXXII, İstanbul, 2006, s.449.

⁴⁷ Ali Himmet Berki, **Vakfa dair yazılan eserlerle Vakfiye ve benzer, belgelerde geçen ISTILAH ve TÂBİRLER**, 1. bs., Ankara, VGM Yayınları,1965, s.44.

⁴⁸ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü**, s. 666.

⁴⁹ **1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 261; **1229 / 1814 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 353.

Tablo 1 Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfı Görevlileri⁵⁰

Görevli	Görev	Görevlide Bulunması Gereken Özellikler	1225/1810 Tarihli Ana Vakfiye Günlük Ücret	1225/1810 Tarihli Ana Vakfiye Diğer Tahsisat (Yıllık)	1240/1824 Tarihli Zeyl Vakfiye Ek Tahsisat
Mütevelli	Tevliyet (Vakıf İdareciliği)		100 Akçe	200 Kuruş Maaş + 40 Kuruş Kapama (Elbise) Bedeli	
Kâtip	Gerekli defterler, belgeler ile ferağ ve intikal(bir mülkü başkasına bırakma, başkasının üzerine geçirme) muamelelerini yazıp, çizmek.	Okuma – yazma konusunda yetişmiş bir kimse	50 Akçe	100 Kuruş Maaş + 30 Kuruş Kapama (Elbise) Bedeli	15 Kuruş (Kurban Bedeli)
Câbi	Vakfin kira gelirlerini kiracılardan tahsil ederek vakıf idaresine teslim etmek.	Câbilik (tahsildarlık) konusunda kendisini yetiştirmiş bir kimse	40 Akçe	75 Kuruş Maaş + 25 Kuruş Kapama (Elbise) Bedeli	15 Kuruş (Kurban Bedeli)
Vakıf Nazırı (Darüssaâde Ağası)					

⁵⁰ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260-261; 1229 / 1814 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 353; 1240 / 1824 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 241.

1.4. SİNEPERVER AYŞE VALİDE SULTAN VAKFI'NIN HAYIR MÜESSESELERİ VE HAYIR HİZMETLERİ

1.4.1. Vakıf Hayır Müesseseleri

Sineperver Ayşe Valide Sultan vakfiyelerinde yer alan hayır müesseselerini eğitim, sosyal müesseseler olmak üzere iki gruba ayırabiliriz.

Eğitim müessesesi içerisinde İstanbul'da At Pazarı yakınlarında Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi'nde bulunan sıbyan mektebi yer almaktadır.

Vakfın sosyal müessesesi içerisinde yine At Pazarı civarında Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi'nde bulunan çeşme ve içme suyu yer almaktadır.

Sıbyan mektebi ve Enderûn'da mevlüt okutulması, her hafta Salı günü İkinci Namazı'ndan sonra Laleli Camii'nde vaaz verilmesi vâkıfenin diğer hayır hizmetleri olarak sayılabilir.

1.4.1.1. Eğitim Müessesesi

1.4.1.1.1. Sıbyan Mektebi

Kuruluşu İslâm'ın ilk yıllarına kadar uzanan sıbyan mektepleri, başlangıçta yazı okulları olarak ortaya çıkmış, okuma ve yazma öğretimini Müslümanlar ele almaya başlayınca kadar Kur'an ve dinin öğretildiği başka bir mekteple bir müddet yan yana devam etmişlerdir.

“Ketebe” sözcüğünden türüyen mektep sözcüğü yazı yazılan yer anlamına gelirken, mektep ayrıca Kur'an öğretilen yer manasında da kullanılmıştır. Sabi denilen 5-6 yaş grubundaki kız-erkek çocuklarına okuma-yazma, Kur'an-ı Kerim tecviti öğretme ve ahlakî terbiye vermeyi amaçlayan ilköğretim seviyesindeki okullara Osmanlı Devleti'nde "sıbyan mektebi" denilmiştir⁵¹.

⁵¹ Yücel Gelişli, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, **Türkler**, ed. Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. XV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 35.

Tarihi seyir içerisinde bu müessese için "dârütta'lîm, dârülilm, muallimhâne, mahalle mektebi, taş mektep, mekteb-i ibtidâiyye" isimleri de kullanılmıştır. Mahalle mektebi denilmesinin sebebi hemen her mahallede açılması; taş mektep denilmesinin sebebi ise binalarının taştan yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Mektep hocalarına "muallim", yardımcılarında "kalfa" (halife), öğrencilerine de "talebe, sûhte, tilmiz, puser ve şâkird" adı verilmektedir.⁵²

Çocuklara okuyup-yazmayı, ilm-i hal bilgisi denilen bazı dini bilgileri ve dört işlemden ibaret olan basit matematik bilgilerini vermek amacıyla kurulan sıbyan mektepleri daha çok cami veya mescitlerin yanında inşa edilmiş ve bunların çoğu hayırsever kişiler tarafından yaptırılmıştır.⁵³ Padişahlar, yüksek dereceli devlet memurları ve zenginler tarafından yaptırıldığı gibi valide sultanlar tarafından da kurulmuş ve masrafları kurdukları vakıflarca karşılanmıştır.

Tez çalışmamızın konusunu teşkil eden Sineperver Ayşe Valide Sultan'a ait vakfiyelerde de hayır müessesesi olarak İstanbul'da At Pazarı civarında Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi'nde bulunan komşuları ve hudutları ile müştemilâtı belirli bir kıt'a mülk arsası üzerinde sırf Allah rızası için ve Peygamberimizin (s.a.v.) ruhuna sevabının ulaşması niyetiyle inşa ettirilen sıbyan mektebine rastlamaktayız.

1.4.1.1.1. Mektep Görevlileri

Vakfiyeye göre sıbyan mektebinde görev yapmak üzere mektep hocası, mektep hoca halifesi, mektep kitap hocası, mektep yazı hocası, bevâb, ferrâş, iki râh-ı âbî olmak üzere toplam sekiz görevli tayin edilmiştir.

1240/1824 tarihli vakfiyede ise mektebin Kur'an hocasına, yazı hocasına, müderrise kurban bayramından önce kurban parası verilmesi şart ve tayin edilmiştir.⁵⁴

⁵² Cahit Baltacı, "Mektep", **TDVİA**, C. XXIX, İstanbul, TDV, 2004, s.6.

⁵³ Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", **Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (Firat University Journal of Social Science), Elazığ, 2007, 17/1, s.174; Ünal Takın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları (Ottoman Education Foundations In Classical Terms)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research)**, Vol. 1/3 Spring 2008, s. 345-346; Baltacı, "Mektep", s. 446.

⁵⁴ **1240 / 1824 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 241.

Tablo 2 Sıbyan Mektebi Görevlileri⁵⁵

Görevli	Görev	Görevlide Bulunması Gereken Özellikler	1225/1810 Tarihli Vakfiye Günlük Ücret	1225/1810 Tarihli Ana Vakfiye Diğer Tahsisat (Yıllık)	1240/1824 Tarihli Zeyl Vakfiye Ek Tahsisat (Yıllık)
Mekteb Hocası	Mektebe gelen çocuklara faydalı ilimler ve Kur'an-ı Kerim öğretme hizmetinde bulunacak	Hafızlardan takva sahibi (dindarlıkta hassas) bir kimse	90 Akçe	30 Kuruş Kapama (Elbise Bedeli)	20 Kuruş (Kurban Bedeli)
Mektep Hoca Halifesi	Mekteb hocasına yardımcı olmak	Hafız olmak	50 Akçe	25 Kuruş Kapama (Elbise Bedeli)	15 Kuruş (Kurban Bedeli)
Kitâp Hocası	Mektepteki çocuklara faydalı bilgileri okutup-öğretmek	Âlim olmak	90 Akçe		
Yazı Hocası	Mektepteki çocuklara yazı öğretmek	Hattat olmak	90 Akçe	25 Kuruş Kapama (Elbise) Bedeli	15 Kuruş (Kurban Bedeli)
Bevvâb (Kapıcı)	Mekteb kapısını sabah namazından sonra açıp, ikinci namazından sonra kapatmak		20 Akçe	15 Kuruş Kapama (Elbise) Bedeli	
Ferrâş (Temizlikçi, Süpürgeci)	Her gün mektebin iç ve dışını süpürüp – silerek kir ve tozlardan temizlemek		20 Akçe	15 Kuruş Kapama (Elbise) Bedeli	
İki Râh-ı âbî (Su Yolcu)	Su yollarının tamir ve bakımını yapmak ve tatlı suyun düzenli olarak su hattından akıtılmasına dikkat etmek.		10 +10 = 20 Akçe	15 Kuruş Kapama (Elbise) Bedeli	

1.4.1.1.1.2. Mektep Öğrencilerinin Tahsisatları

1225/1810 tarihli vakfiyede mektep görevlilerine ek tahsisatlar yapılırken mektebe devam eden çocukların eskilerinden 50 talebeye aylık altışar para ve 50 talebeye aylık otuz para ve her sene Recep ayı girince yine mektebe devam eden eski talebelerden 60 talebeye vakfın gelirlerinden 10'ar kuruş kapama bedeli verilmesini şart koşmuştur.⁵⁶

⁵⁵ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260; 1240 / 1824 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 241.

⁵⁶ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

1.4.1.1.1.3. Mektep Tahsisatları

Vakfiyede mektep için satın alınacak malzemeler ve yapılacak masraflara ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir.

Son olarak her yıl Muharrem ayının girişinde mektep içinde vakıf gelirlerinden 500 kuruş sarf edilerek Aşûre pişirilmesini ve talebeler ile çevredeki fakirlere dağıtılması belirtilmiştir.⁵⁷

Tablo 3 Sıbyan Mektebi İçin Satın Alınacak Malzemeler⁵⁸

Alınacak Malzeme	Miktar (Yıllık)
Sünger	30 Kuruş
Arpa	150 Kuruş
Kömür	150 Kuruş

1.4.1.2. Sosyal Müessese

1.4.1.2.1. Çeşme

Vakıflara bağlı su tesislerinin önemli bir bölümünü teşkil eden çeşme, Farsça bir kelime olup “çeşm” (göz) sözünden gelmektedir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere çeşm denilmesi, bunların akıtıldığı küçük yapılara çeşme adının verilmesine sebep olmuştur.⁵⁹

Canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için vazgeçilmez bir unsur olan su, medeniyetimizde pek çok yönü ile önemli bir yer işgal etmiştir. Gerek Kur’ân’da gerekse hadislerde su ve suya verilen önem belirtildiği için hayır sever valide sultanlar, su ile ilgili hayır tesisleri kurma gayretine düşmüşlerdir. Bu hedeflerine

⁵⁷ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

⁵⁸ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

⁵⁹ Semavi Eyice, “Çeşme”, TDVİA, C. VIII, İstanbul, TDV, 1993, s.277.

ulaşmak için de yapılan her hayır tesisinin yanında çeşme yaptırmak bir gelenek halini almıştır. Özellikle teknolojik imkânların kısıtlı bulunduğu günümüzden önceki dönemlerde böyle bir hareketin ne kadar yerinde ve faydalı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Sadece insanların değil, bütün canlıların susuzluğunu gidermenin, Allah katında ne denli sevab kazanmaya vesile olduğunu bilen hayır sever valide sultanlar, imkân ve fırsat buldukça çeşme yaptıрма faaliyetine girişmiştir.⁶⁰

Allah rızası için ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ruhuna sevabının ulaşması niyetiyle Sineperver Valide Sultan'da İstanbul'da At Pazarı civarında Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi'nde bulunan komşuları ve hudutları ile müştemilâtı belirli bir kıt'a mülk arsası üzerinde inşa ettirilen bir çeşme vakfetmiştir.

1.4.1.2.1.1. İçme Suyu

Mektep ve çeşme için akıttıkları Halkalı tatlı suyundan ölçü ve ayarları tam iki masura (birim) mülk tatlı su, çeşme için akıtılmıştır.⁶¹

1.4.2. Diğer Hayır Hizmetleri

1.4.2.1. Sıbyan Mektebinde Mevlit Okutulması

Her yıl Rebiü'levvel ayı geldiğinde mektepte Mevlid-i Şerif okutularak, mevlidin evvelâ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve eski padişah merhum Sultan Abdülhamid oğlu IV. Mustafa Han hazretlerinin temiz ruhlarına hediye edilmesini şart koşmuştur. Mevlid ikramları için mütevellî marifetiyle vakıf gelirlerinden 500 kuruş tahsis edilmiştir.⁶²

1.4.2.2. Enderun'da Mevlit Okutulması

Sineperver Valide Sultan 1225/1810 tarihli vakfiyesinde her sene Rebiü'levvel ayı geldiğinde Enderûn-ı Hümâyûn'da Zülüflü Baltacılar Ocağı'nda bir

⁶⁰ Kazıcı, *Osmanlıda Vakıf Medeniyeti*, s. 217-218.

⁶¹ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 259.

⁶² 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

mevlid-i şerif okunmasını ve mevlid-i şerifin ikram ve sair bütün masrafları için vakıf gelirlerinden 600 kuruş sarfedilmesini şart ve tayin etmiştir.⁶³

1.4.2.3. Her Hafta Salı Günü İkinci Namazı'ndan Sonra Laleli Camii'nde Ulemadan Birinin Vaaz Vermesi

1225/1810 tarihli vakfiyede âlim veya şeyhlerden bir kimsenin her hafta Salı günü İkinci Namazı'ndan sonra Laleli'deki merhum Sultan Mustafa Han Camii'nde (Laleli Camii) bulunan cemaate vaaz ve nasihat etmesini ve vaaz eden kimsenin hizmeti mukabilinde vakıf gelirlerinden günlük 50 akçe verilmesini şart koşturmuştur.⁶⁴

1.5.AKARAT-I MEVKÛFE (VAKIF AKARLARI)

Hukukî bir akdi ifade eden vakıf kelimesi akar ve hâyratı belirtmek üzere de kullanılmış hatta zamanla onların yerini almıştır. Vakıf, kuruma hayatiyet kazandıran hukuki işlemi; hayrat vakfın gayesini, doğrudan kamu hizmeti sunan bölümünü; akarât ise kurumun ekonomik gücünü, vasıtasını ifade etmektedir. İki unsurun bir araya gelerek oluşturduğu vakıf sistemi, bir kişinin kazanıp elde ettiği bir mülk akarını hür iradesiyle insanların ihtiyacını gidermek üzere hayra tahsis etmesi ve bunlar arasındaki ilişkilerin bir akidle hukuki statüye bağlanmasından ibarettir.

Vakfın sürekliliğinin ve düzenli bir şekilde hizmet verebilmesinin temelinde yatan iki ana unsur doğrudan doğruya bir hayra (iyiliğe) özgülünmüş kurumlar anlamına gelen müessesat-ı hayriye ve yapılan bu hayırların sürdürülebilirliğini düzenli biçimde işlemesini sağlayan tarım alanları, bina, nakit para gibi gelir kaynakları olan akarât yer almaktadır.

Akarât-ı mevkûfe akarın cem'i olup mevkufe sıfatıdır, vakfedilmiş, gelir getiren yapılar ve mallar anlamına gelmektedir.⁶⁵ Aynıyle kendisinden faydalanılmak üzere vakfedilen imaret, hastane, cami vs. kurumları ile bu hayır kurumlarının devamlılığını sağlamak üzere gelir getirici unsurlar, en esaslı özellikleri olan

⁶³ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

⁶⁴ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

⁶⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", TDVİA, C.XLII, İstanbul, TDV, 2012, s.479; Berki, Vakfa dair yazılan eserlerle Vakfiye ve benzer, belgelerde geçen İSTILAH ve TÂBİRLER, s.2.

harekete ve taşınmaya konu olup olmamasına göre menkul ve gayri menkul (akar) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu bölümde vakfedilen hayır kurumlarının devamlılığını sağlamak üzere vakf edilen menkul ve gayr-i menkul malları anlatmaya çalışacağız. Vakfiyede kaleme alınarak hukuki işlemi yürürlüğe giren müesseselerin devamlılığı ve şartlara uygun hizmet verebilmesi ancak düzenli gelir getiren kaynaklar (akârat) ile olasıdır. Vakfiyelerde ayrıntılı olarak işlenen müessese görevlilerinin ücretini, masraflarını ve tahsisatlarını karşılamak amacıyla hayrata gelir kaynakları tahsis edilmiştir.⁶⁶

Taşınmaz mal, toprak parçası anlamına gelen akar, sözlükte “arazi, ağaç, ev eşyası, eşyanın en iyisi” gibi anlamlar taşımaktadır. Halk arasında genel olarak kiraya verilmek suretiyle gelir sağlayan mülk, akar olarak adlandırılrsa da İslâm hukukunda genellikle gelir getiren taşınmaz mal ve arazi için kullanılmaktadır.⁶⁷

Tezimizin konusunu oluşturan Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfı'nın akarlarını incelediğimizde epeyce zengin bir tablo ile karşılaşmakta ve vakfedilen üç hayır eserine (mektep, çeşme ve iki masura tatlı su) birden fazla akar tahsis edildiğini görmekteyiz.

1225/1810 tarihli ana vakfiyede İstanbul'da dört dükkân, üç taş tekne, bostan, tarlalar, evler, anbarlar, içinde küçük ve büyük baş hayvanlar bulunan bir çiftlik ve müştemilâtını, Havass-ı Refia kazasında han, büyük bir menzil, dört çiftlik vakfetmiştir.⁶⁸

1229/1814 tarihli zeyl vakfiyede bir önceki vakıflarına ilâve olarak bir menzil, bir hanın üçte bir hissesi, sekiz dükkânın üçte bir hissesi, on dükkânın üçte bir hissesi ve ayrıca odalar, dükkânlar, anbarlar, alet ve edavatlarını vakfetmiştir.⁶⁹

⁶⁶ İdris Akarçeşme, **Mihrişah Valide Sultan Vakfı Kurumları, Hayır Hizmetleri ve Akarları**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 31.

⁶⁷ Ali Şafak, “Akar”, **TDVİA**, C. II, İstanbul, 1989, s.221.

⁶⁸ **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri Deeds of Trust of the Sultans Womenfolk Actes de Fondation de Sultane Hanım**, ed. Tülay Dursun, s.391.

⁶⁹ **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri Deeds of Trust of the Sultans Womenfolk Actes de Fondation de Sultane Hanım**, ed. Tülay Dursun, s.391.

Vakfiyede belirtilen akarların işletme şartlarına göre; Vakfın bütün akarlarının gelirleri, merhum Sultan Abdülhamid Han Vakfı'ndaki şartlarda olduğu gibi akarları işletenlerden biri vefat edince varsa evladına intikal edecektir. Vefat eden şahsın başta kalan akarı söz konusu evladına kiraya verilecek ve vakıf idaresinden resmi vesik ile tescil edilecektir. Bu akarlarla ilgili davalara esnaf kâhyaları ve mektepbaşları müdahale etmeyecek, bütün zuhur eden davaların her hususunda Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi olan şahsı ile vakıf idarecisi yetkili olacaktır.⁷⁰

Çalışmamızın bu bölümünde Sineperver Valide Sultan tarafından vakfedilen akarları, niteliği, türü, muhtevası, yeri ve sınırları, yüz ölçümü, mülkiyet durumu ile birlikte tasnif etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

Akar No: 1

Vakfedilen Akar	Dükkân (4 Adet) ⁷¹
Akarın Niteliği	Ticarethâne
Akarın Türü	Dükkân
Akarın Muhtevası	Komşuları ve hudutları ile müştemilâtı belirli bir kıt'a mülk arsası üzerine inşa edilen mektebe bitişik umumi yola bakan, birbirlerine bitişik müştemilâtı belirlenmiş dört dükkân.
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul'da At Pazarı civarında Manısalı Mehmet Paşa Mahallesi
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Arsası ve üzerindeki binalar Sineperver Ayşe Valide Sultan'a aittir.

⁷⁰ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 261.

⁷¹ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 259.

Akar No: 2

Vakfedilen Akar	Bostan ⁷²
Akarın Niteliği	Tarım İşletmesi
Akarın Türü	Bostan
Akarın Muhtevası	Başmakçızâde Konağı Arsası diye bilinen, dört tarafı taş duvar ile çevrili, içerisinde iki masura mai leziz, çeşme, çeşme bitişiğinde üç adet taş tekne ve sair müstemilatı bulunan bostan.
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul- Mesihpaşa civarı Akseki Mahallesinde, Başmakçızade Konağı Arsası
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Sineperver Ayşe Valide Sultan'a aittir.

Akar No: 3

Vakfedilen Akar	Çiftlik Denilen Mülk Menzil ⁷³
Akarın Niteliği	Tarım İşletmesi
Akarın Türü	Çiftlik
Akarın Muhtevası	Dört tarafı söz konusu çiftliğin tarlaları ile çevrili, içinde ve dışında çok sayıda evler, arpa ve saman ambarları ile içinde 200 kile (hububat ölçeği) tohumluk buğdayı, 100 kile tohumluk arpa, 100 kile yulaf, 2 çift manda öküzü, takımlarıyla beraber 3 çiftlik kara sığır öküzü, 6 çift karasığır ineği, 1 boğa, 30 koyunla, 20 tekesiyle beraber keçi ve sair müstemilatı bulunan ve çiftlik denilen büyük menzil.
Akarın Yeri ve Sınırları	Anadolu'da Biga Sancağı'nda Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) köylerinden Kalabalı Köyü arazisi dâhilinde Köprüaltı denilen yer.
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Arsası ve üzerindeki binalar Sineperver Ayşe Valide Sultan'a aittir.

⁷²1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 259-260.

⁷³ 1225 /1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

Akar No: 4

Vakfedilen Akar	Han ⁷⁴
Akarın Niteliği	Ticarethane
Akarın Türü	Han
Akarın Muhtevası	Alt katında bir bakkal, bir ekmekçi, bir nalbant, bir muhtab ve bir arabacı dükkânı bulunan han.
Akarın Yeri ve Sınırları	Eyüp kazasına bağlı Kara Ahmetli Köyü'ndedir. Bir taraftan yol, bir taraftan koca çınar, bir taraftan çeşme ve bir taraftan vakıf arazi ile sınırlıdır.
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Arsası Sultan Beyazıt Han Vakfı'na ait olup, yıllık 1200 akçe mukataa (kira bedeli) ile Sineperver Ayşe Valide Sultan'ın tasarrufundadır. Üzerindeki bina ve ağaçlar hüccet (delil) ile Sineperver Ayşe Valide Sultan'a ait mülktür.

Akar No: 5

Vakfedilen Akar	Çiftlik Denilen Menzil ⁷⁵
Akarın Niteliği	Tarım İşletmesi
Akarın Türü	Çiftlik
Akarın Muhtevası	Mamur ve harap 4 çiftçi damı, samanhanesi, 12 araba, 37 harman yeri, çiftlikte bulunan 130 kile tohumluk buğday, 55 kile arpa, çavdar ve yulaf ile bitişinde bulunan 1 bakkal dükkânını içine alan çiftlik adı verilen bir büyük menzil.
Akarın Yeri ve Sınırları	Rumeli Vilayeti Alasonya Kazası'na tâbi Dorba denilen yerdedir. Dört tarafı Lifori Çiftliği, Fermalı Çiftliği, Vale Çiftliği ve Vertesta Çiftliği hudutlarıyla çevrilidir.
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Hüccet ile Sineperver Ayşe Valide Sultan'a ait mülktür.

⁷⁴ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

⁷⁵ 1225 / 1810 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 260.

Akar No: 6

Vakfedilen Akar	Menzil ⁷⁶
Akarın Niteliği	Tarım İşletmesi
Akarın Türü	Çiftlik
Akarın Muhtevası	Birçok evi içine alan bir bâb menzil.
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul At Meydanı yakınında Kazancı Sadi Mahallesi'ndedir. Bir tarafı Halil Ağa varisleri, bir tarafı Kazancı menzilleri ve iki tarafı umûmi yol ile çevrilidir.
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Arsası Hatice Hatun Vakfı'na ait olup, yıllık 680 akçe mukataa (kira) bedeli ile Valide Sultan'ın tasarrufundadır. Üzerindeki binalar satın alınma yoluyla Valide Sultan'a aittir.

Akar No: 7

Vakfedilen Akar	Şişeciler Hanı'nın 1/3 Hissesi ⁷⁷
Akarın Niteliği	Ticarethâne
Akarın Türü	Han
Akarın Muhtevası	Dört köşe şeklinde arsa üzerinde zemin ve üst katlar şeklinde otuz üç bab oda ve helâ ile su kuyusu ve avluyu içine alan Şişeciler Hanı denilen, bir bâb kargir küçük hanın mülk binalarından üçte bir hissesi.
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul Çelebioğlu Mahallesi'nde, bir tarafı bazen Abdüselam Vakfı'ndan evlilere mahsus odalar, bazen bağevi, bir taraftan Leblebiciler Hanı Arsası ve Şişehâne, bir taraftan Abdüselam Değirmeni ve ekmekçi fırını ve bir taraftan umûmi yol ile çevrilidir.
Akarın Yüzölçümü	950 Zira
Akarın Mülkiyet Durumu	Arsası, Abdüselam Vakfı'na ait olup, yıllık 605 akçe mukataa (kira bedeli) ile Valide Sultan'ın tasarrufundadır. Arsa üzerindeki binalar Valide Sultan'a ait mülktür.

⁷⁶ 1229 / 1814 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 353.

⁷⁷ 1229 / 1814 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 353.

Akar No:8

Vakfedilen Akar	Sekiz Kazancı Dükkânı'nın 1/3 Hissesi ⁷⁸
Akarın Niteliği	Ticarethâne
Akarın Türü	Dükkân
Akarın Muhtevası	İstanbul, Çelebioğlu Mahallesi, bir tarafı Leblebiciler Hanı Arsası, bir tarafı adı geçen Abdüsselam Vakfı'ndan nalçacı dükkânı, bir taraftan umûmî yol ile çevrili, dört köşe şekilde inşa edilmiş bir birine bitişik sekiz bâb kârgir kazancı dükkânlarının mülk binalarından üçte bir hissesi.
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul Çelebioğlu Mahallesi
Akarın Yüzölçümü	180 Zira
Akarın Mülkiyet Durumu	Arsası merhum Cafer Çavuş'a ait olup, yıllık seksen akçe mukataa (kira bedeli) ile Valide Sultan'ın tasarrufundadır. Arsa üzerindeki binalar ise Valide Sultan'a ait mülktür.

Akar No: 9

Vakfedilen Akar	Şekerci, Leblebici, Kuyumcu, Berber, Şekerci, Kurşun Dökmeci, Şerbetçi Dükkânları'nın 1/3 Hissesi ⁷⁹
Akarın Niteliği	Ticârethane
Akarın Türü	Dükkân
Akarın Muhtevası	Dört köşe şekilde inşa edilmiş bir mülk şekerci dükkânı, bir leblebici dükkânı, bir kemer altında iki kuyumcu dükkânı iken bir şekerci ve bir kurşun dökmeci dükkânı olarak kullanılan iki dükkân ile bir şerbetçi dükkânlarının üçte bir hisseleri.
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul, Çelebioğlu Mahallesi, bir tarafı boyacı dükkânı, iki tarafı Leblebiciler Hanı Arsası ve bir taraftan umumi yol ile çevrilidir.
Akarın Yüzölçümü	220 Zira
Akarın Mülkiyet Durumu	Vakfiyede belirtilmemiştir.

⁷⁸ 1229 / 1814 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 353.

⁷⁹ 1229 / 1814 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 353.

Akar No: 10

Vakfedilen Akar	Has Ekmek Dükkânı, Ekmekçi Fırını, Dört Un Değirmeni'nin Gedik Hakları ⁸⁰
Akarın Niteliği	Ticârehane
Akarın Türü	Dükkân
Akarın Muhtevası	Üst katta bir bâb oda ve sofa mutfak odası, helâ bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu yerin bitişiğinde dört tarafı taş duvar üzerine kiremitle örtülü çatısı olan 7 adet bölmeli üst katta zahire anbarları ve üst katta amele odası, etrafı taş duvarlı üzeri sundurma çatısı tezgâhlı ve ekmek pişirilen iki adet fırını içine alan bir bâb has ekmekçi dükkânı mevcuttur. Bu dükkânların içinde mevcut gedik hakları ve edevatı ile komşu hudutları belirli bir ekmekçi fırını ve dört un değirmeni ve içinde gedik levazım ve edevâtı.
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul Edirnekapı dışında Topçular adı verilen mevkiide Gümrükçe Çiftliği yakınında bulunan, ahâli ve komşuları ile beraber hudutları belli yerdedir.
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Sineperver Ayşe Valide Sultan'a ait mülk.

⁸⁰ 1229 / 1814 Tarihli Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, s. 353.

2. BÖLÜM: NAKŞİDİL VALİDE SULTAN VAKFI

2.1. NAKŞİDİL VALİDE SULTAN'IN HAYATI ve ESERLERİ

27. Osmanlı padişahı Sultan I. Abdülhamid Han'ın yedinci kadın efendisidir. Küçük yaşta vefat eden Şehzade Murad Seyfullah ve Saliha Sultan ile 30. Padişah, Sultan II. Mahmut'un annesidir. 1776'da doğduğu tahmin edilmektedir.⁸¹ Tarih kaynaklarında adı genellikle Nakşidil olarak belirtilirken mezar kitâbesinde, bazı vesikalarda ve mühründe Nakşî, Nakşî Kadın olarak geçer.⁸² Nakşidil “gönül resmi, gönül süsü⁸³ anlamına gelmektedir. Nakşidil olarak bilinen valide sultanın önceki adının Marthe Aim Dubucq de Rivêry olduğu ileri sürülmüştür; ancak bu iddia asılsızdır.⁸⁴

Nakşidil'in Osmanlı sarayına girmezden önceki kimliği ve milliyeti konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze kadar Batı'da menşei ve saraydaki konumu dile getirilen ve daha sonra İstanbul'da birçok haber, makale, roman, televizyon-sinema filmi, tiyatro ve benzeri ürünlere konu olmuş bir şahsiyettir. Bu yönüyle Nakşidil, Osmanlı sarayı haremının üyeleri arasında hakkında en fazla tartışma yapılan ve gündemde tutulan bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁵

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında saray haremine çoğunlukla Kafkasya'dan Çerkez ve Gürcü kökenli cariyeler alındığından Nakşidil'in Kafkas kökenli olduğu muhtemeldir. Sultan I. Abdülhamid'in kız kardeşi Büyük Esmâ Sultan'ın cariyelerinden olduğu, tespit edilen yeni bir vesikadan anlaşılmıştır. Sık sık

⁸¹ Pazan, **Padişah Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar**, s.123; Fikret Sarıcaoğlu, “Nakşidil Sultan”, **TDVİA**, C.XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s.343.

⁸² Sarıcaoğlu, **a.g.m.**, s.343.

⁸³ **T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kişi Adları Sözlüğü** (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 10.08.2016.

⁸⁴ Necdet Sakaoğlu, “Nakşidil Sultan”, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, YKY, 2008, s. 342.

⁸⁵ Sarıcaoğlu, “Nakşidil Valide Sultan”, s.97.

misafirliğe gittiği kız kardeşinin sarayında padişahın dikkatini çektiği ve daha sonra buradan Topkapı Sarayı'na götürüldüğü bilinmektedir.⁸⁶

Konunun değişik kesimlere mensup kişiler açısından ilgi çekici olması ve bu tür söylentilere karşı oluşan merakın etkisiyle ortaya çıkan kimliği ve saraya getirilişi hakkındaki çalışmalar ve rivayetler hatırı sayılır sayı ve çeşitliliktedir. Saraya gelmeden önceki yazınsal yapıtlarda, 1776'da doğduğu ve 1788'de Nantes'da bulunduğu bilinen “*Aimée Buc de Rivrêy*” adıyla Fransız kraliyet ailesine mensup olduğu belirtilmektedir.⁸⁷ Buna göre bir manastırda öğrenim gördüğü Fransa'dan Martinique Adası'na dönüş yolculuğunda güzelliği, zekâ ve terbiyesiyle bir şark kraliçesi olabilen deniz kazazedesi⁸⁸ Cezâyirliler tarafından kaçırılıp İstanbul'a ulaştırılarak I. Abdülhamid'e hediye edilmiş ve sonra Şehzâde Mahmut'u doğurmuştur. Sonradan imparator olacak Napoléon Bonaparte (1804-1814, 1815)'in eşi Josêphine ile kardeş çocukları olan Aimée, dini inancını ölümüne kadar korumuş, hem sultan III. Selim'in (1789-1809) hem de tahta çıkan oğlu II. Mahmut'un ıslâhat girişimlerinde etkili rol oynamıştır.⁸⁹ Ünlü hâseki ve valide sultanlar için uydurulan rivayetler gibi milliyeti ve ailesi meçhul olan Nakşidil hakkında da buna benzer birçok çalışma kaleme alınmış ve tartışma konusu olmuştur. Ancak araştırma kaynaklarına göre Fransız kraliyet ailesine mensup Aimée du Buc de Rivêry olduğu bilgisi doğru değildir. Bu nedenle Fransa hanedanı ile Osmanlı hanedanı arasındaki akrabalığın kuşkusuz aslı ve ihtimali olmayan bir efsaneye dayandığı belirtilmiştir. 13 Ramazan 1199'da (20 Temmuz 1785) doğan II. Mahmut'un annesinin Fransız ve ecnebi asıllı olduğu iddiası ispatlanamamıştır. II. Mahmut'un annesi olduğu ileri sürülen Aimée'nin bu tarihte İstanbul'da olmadığı, Nantes'de bulunduğu arşiv belgeleriyle ortaya konulmuştur. İlerleyen tarihlerde Osmanlı hizmetinde bulunan Prusyalı General Helmuth von Moltke, II. Mahmut'un tek kelime Fransızca, Almanca ve İngilizce anlamadığını belirterek, böyle bir iddianın ispatlanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ahmet Refik Bey tarafından Târih-i Osmanî

⁸⁶ Sarıcaoğlu, “Nakşidil Sultan”, s.343.

⁸⁷ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 356-357.

⁸⁸ Rasim Özgen, “Sultan Mahmutun Anası Nakşidil Sultan, Bir Fransız Melezi mi idi?”, **Tarih Hazinesi Dergisi**, y.y.y., t.y., Sayı 1, s. 18.

⁸⁹ Sarıcaoğlu, “Nakşidil Valide Sultan”, s.97-98.

Encümeni Mecmuası'nda yazılan makale ve ilmi bakımından reddedilmiş ve çürütülmüş; bunun hakikatle uzak ve yakın bir alâkası bulunmadığı ortaya konmuştur.⁹⁰ Nitekim Nakşidil'le ilgili bu efsanenin hâlâ sürdürülmesinde diplomatik ve politik amaçlar yanında cazip romantik hikâye merakı da öne çıkmaktadır.⁹¹ Konu ile ilgili yeni vesikalar bulununcaya kadar kabul etmek zorunda olduğumuz bilgiler, Nakşidil Valide Sultan'ın Sultan I. Abdülhamid'in kadını, Sultan II. Mahmud'un Validesi olduğudur.⁹²

Osmanlı tarihinde Nakşidil'in hayatı hakkında aktarılan bilgiler son derece sınırlı olmakla birlikte bazı eserlerde padişahın gözdesi olduğu belirtilmektedir. Oğlu şehzade Mahmut ile birlikte Beşiktaş Sahilsarayı'ndan Topkapı Sarayı'na yapılan nakiller sırasında diğer harem üye ve mensuplarından önce hareket etmesi onun ayrıcalıklı bir konumda olduğu görüşünü kuvvetlendirerek gözde kimliğiyle tanındığına dair rivayetleri güçlendirmektedir.⁹³

I. Abdülhamid'in 7 Nisan 1789'da vefat etmesi üzerine adet olduğu üzere Topkapı Sarayı'ndan Eski Saray'a taşınmıştır. Eski saray günlerine dair bilgiler, ona verilen yiyecek ve içecek maddelerinin çeşidi ve miktarıyla sınırlıdır. III. Selim döneminde bolluk içerisinde günlerini geçirmedığı iddiası Sineperver Ayşe Valide Sultan'ın oğlu IV. Mustafa'nın 1807'de tahta çıkışı sonrasında günlük ve haftalık tahsislerine zam yapılması sebebiyle ileri sürülmüştür. I. Abdülhamid'in Halil Hamîd Paşa'nın kendisine karşı iyi olmayan niyetler beslediğini, yaşlılığı ve başarısızlığı nedeniyle tahttan indirilerek yerine III. Selim'in tahta geçmesi planını öğrenmesi haremi aracılığı ile olmuş ve III. Selim tahtı devralması ardından bu harem üyelerinin bazılarının tayinâtlarını kestirmiş veya en aza indirmiştir. Bu yıllarda Nakşidil'in aylık ve yıllık gelir kaynakları arasında üç çiftliği ile Fatih Camii yakınındaki Taşcılar Hanı bulunmaktadır.⁹⁴

⁹⁰ Abdülkadir Özcan, "II. Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir, 1995, X, s. 13. Ayrıntılı Bilgi için bkz: Ahmed Refik, "Mahmut-ı Sâni'nin Validesi", **Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, XV/10, Sayı 87, s. 21-224.

⁹¹ Sarıcaoğlu, "Nakşidil Valide Sultan", s.343.

⁹² Arzu İyianlar, **Vâlîde Sultanlar'ın İmar Faaliyetleri**, s. 199.

⁹³ Sarıcaoğlu, "Nakşidil Valide Sultan", s.343.

⁹⁴ Sarıcaoğlu, "Nakşidil Valide Sultan", s. 107.

II. Mahmut'un 1808'de cülûsu ile birlikte valide sultan olan Nakşidil Valide Sultan, 8 Ağustos 1808'de imparatorlukta son valide alayı⁹⁵ olarak kabul edilen merasimle yirmi yıldır oturduğu Eski Saray'dan, kortej eşliğinde ve gerdûne-i iclâl adı verilen saltanat arabasıyla Topkapı Sarayı'na nakledilmiş ve "mehd-i ulyâ-yı saltanat" olarak anılmıştır⁹⁶. İstanbul'daki bu sonuncu valide alayı, Tayyartzâde Atâ'nın Tarih-i Atâsı'nda, Mustafa Necib Tarihi'nde ve Cevdet Tarihi'nde aynı içerikle anlatılmış, II. Mahmut'un Ortakapı dışındaki Su terazisi yakınlarında karşılaşmasıyla son bulmuştur.⁹⁷

Oğlu II. Mahmut'un 31 yıllık saltanatının ilk dokuz yılında hayatta bulunan Nakşidil Valide Sultan'ın padişah tarafından sıkça ziyaret edildiğine, kendisine verilen teyinât miktarlarına ve teşrifat gereği bulunduğu bazı merasimlerdeki yerine dâir bir takım kayıtlara ulaşılmaktadır.⁹⁸ Osmanlı hanedanının yaşayış ve saray gelenekleri ile İstanbul yaşamının farklılaşmasına neden olan Topkapı Sarayı'nın boşaltılıp Beşiktaş Sarayı'na taşınma hadisesinin Nakşidil'in sağladığı düşünülmektedir. Bununla birlikte oğlunu batılılaşmaya teşvik ettiği, II. Mahmut'un kimi köklü yenilikleri annesinin tavsiyelerine uyararak gündeme getirdiği, hatta tahta çıktığı günlerdeki eski tarz giyim tarzından annesinin önerisiyle vazgeçip Avrupa hükümdarlarına öykünmeye başladığı ileri sürülmüştür.⁹⁹

Nakşidil'in hastalanması ve ölümü ile ilgili bilgiler Târîh-i Şânîzâde'de bulunmaktadır. Bir tür bayılma rahatsızlığı olan valide sultan, dönemin hekimbaşısı Mesud Efendi ile iki Rum hekim tarafından tertip edilen ilaçlarla tedaviye çalışılmış, ancak sıklaşan bayılmaları önleyemediği gibi, daha güç nefes alır olmuş ve bir gün yemek yerken cariyelerinin tartışmalarından heyecanlanarak lokmasını yutamayıp

⁹⁵ Akyıldız, "Valide Sultan", s. 495.

⁹⁶ Tayyâr-zâde Atâ, **OSMANLI SARAY TARİHİ Târîh-i Enderûn**, hz. Mehmet ARSLAN, C. III., İstanbul, Kitabevi, 2010, s. 87-90.

⁹⁷ Sarıcaoğlu, "Nakşidil Valide Sultan", s. 107; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.357.

⁹⁸ Sarıcaoğlu, "Nakşidil Valide Sultan", s. 107.

⁹⁹ Sakaoğlu, "Nakşidil Sultan Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul,1994, s.40; Sakaoğlu, "Nakşidil Sultan", s. 342.

boğulmuştur. Olay üzerine, hekimlikle hiçbir ilgisi bulunmayan hekimbaşı Mesud Efendi uzaklaştırılıp yerine Mustafa Behçet Efendi atanmıştır.¹⁰⁰

Nakşidil Valide Sultan'ın ölümünün veremden olduğu, hastalığı ilerleyince yakalandığı verem hastalığından kurtulabilmesi için hava değişikliğinin iyi geleceği umidiyle bir süre Çamlıca'daki Gümrükçü Osman Ağa Köşkü'ne götürülen valide sultanın, tedavi çabaları hekimbaşı ve birkaç tabib tarafından sürdürülmüştür. Çamlıca havasında iyileşemeyen Nakşidil Valide Sultan, umutsuz durumda Beşiktaş Sarayı'na getirilmiş, 1817'de vefat etmiş ve vefatından önce yaptırdığı türbesine defnedilmiştir. Fatih külliyesinin kible cihetinde bulunan Çorba Kapısı'na giden yolun başında ve tâbhanenin karşısında yer alan türbe, Türk barok üslûbunun en güzel ve en olgun örneklerinden birisidir. Nakşidil Valide Sultan, türbede bulunan kabirlerin ortasında medfûndur.¹⁰¹

Cenaze namazını Şeyhülislâm Çelebi-zâde Seyyid Mehmed'in kıldırmasından sonra düzenlenen cenaze alayında sadrazamdan itibaren bütün üst dereceli vazifeliler yürümüştür. Kiraz Hamdi'nin belirttiği doğum yılları doğru kabul edilirse valide sultanın elli altı yaşında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Valide Sultan'ın bütün haslarının belirtildiği deftere göre toplam 161,696.5 guruş tutan gelirleri ceyb-i hümâyûn hazinesine tahsisen Darbhâne-i âmire tarafından zabt edilmiştir.

Nakşidil Valide Sultan diğer padişah anneleri gibi biriktirdiği servetlerle bir takım hayır ve hasenâta bulunmuştur. Hayır eserleriyle ilgili vakıfnâmeler tanzim ettirmiştir.¹⁰² Nakşidil Valide Sultan, Fatih Külliyesi'ne ait Tabhane Medresesi karşısında bir sıbyan mektebi yaptırmıştır. Vefatı ile birlikte arazi üzerine yapılacak binaların mülkiyet hakkı mirasen II. Mahmut'a geçmiştir. Oğlu II. Mahmut bu yapı grubuna sebil, türbe, çeşme ve bazı odalar ilâve ederek merhume validesinin ruhuna sevabı ulaşması niyetiyle vakfetmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Sakaoğlu, "Nakşidil Sultan", s. 342.

¹⁰¹ **Fatih Camii ve Fatih Külliyesi medreseler, türbeler, kütüphâne, dârü'l kurrâ, tabhâne, hazîre**, Hz. Hüseyin Kutlu, İstanbul, İBB (Kültür A. Ş.) Yayınları, s.78.

¹⁰² Sarıcaoğlu, "Nakşidil Sultan", s.344.

¹⁰³ **II. Mahmud Han Vakfiyesi**, 13 Şevval 1234 (5 Ağustos 1819), **VGM Arşivi**, Defter No:634 / Sıra No: 6, s. 4-6; Akyıldız, **Harem Padişahı Valide Sultan HAREM'DE HAYAT VE TEŞKİLÂT**, s. 441.

1788 'de yaptırdığı¹⁰⁴ ve kitâbesi Mehmed Münib'e âit Nakşî Kadın Çeşmesi Eminönü İlçesi'nde, Sultanahmet'te, Kutlugün Sokağı ile Tevkifhane Sokağı'nın kesiştiği, Eski Sultanahmet Cezaevi'nin güney köşesinde yer almaktadır.¹⁰⁵ Üsküdar Sarıkadı / Dudullu'da III. Murad'ın Validesi Nurbanu Sultan tarafından yaptırılan ve köy camiinin kible yönünde bulunan çeşmeyi ihya ettirmiştir. Aynı zamanda su yollarını yenileyerek köydeki camiinin tamirini gerçekleştirmiştir. İstanbul Ayvansaray / Karabaş Mahallesi'nde makam-kabri bulunan Ebû Zer el-Gıfârî Türbesi'nin ve Şehid Ali Paşa'nın inşâ ettirdiği Çınarlı Çeşme Mescidi'nin zaman içinde yıpranması neticesinde 1812'de yeniden ihya ettirerek mescide bir sıbyan mektebi ilave edilmesini istemiştir. II. Mahmut 1812'de Küçük Çamlıca'daki Cihanbağı Kasrı yerine validesi adına yeni bir kasır inşa ettirmiştir.¹⁰⁶

2.2. NAKŞİDİL VALİDE SULTAN VAKFI VE VAKFİYESİ

II. Mahmut'un 4 Cemâziyelâhir 1223'te (25 Temmuz 1808) cülûsu ile birlikte "Mehd-i ulyâ-yı saltanat-ı seniyye" unvanıyla padişah analığı rütbesine ulaşan Nakşidil Valide Sultan 1 vakfiye ve 1 zeyl vakfiye tanzim ettirmiştir. Vakıfnâmeler 745 numaralı tek bir defterde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mahfuzdur. Bu defterdeki ilk vakfiye 25 Cemâziye'l- ahir 1227 (6 Temmuz 1812) tarihli olup 7 sayfadır.

1227 / 1812 tarihli ana vakfiyesinde İstanbul'da Ebû Zer el-Gıfârî Hazretlerinin türbesi bitişiğinde sahibi ve vâkıfı bilinmeyen harap mescidin yeniden cami olarak ihya edilmesini ve yanına da bir sıbyan mektebi yaptırılmasını şart koşmuştur. Malından ayırdığı 7.500 kuruşu da akar olarak vakfederek bu hayrâtına gelir sağlamayı amaçlamıştır.

İkinci vakfiye (zeyl vakfiye) 29 Muharrem 1228 (2 Şubat 1813) tarihli olup 4 sayfadır. Zeyl vakfiyede bir önceki vakfın şartlarını yerine getirmek ve gelirini arttırmak amacıyla Mora Yarımadası'nda Çiftlik ve Müştemilât vakfetmiştir.

¹⁰⁴ Arzu İyianlar, **Vâlîde Sultanlar'ın İmar Faaliyetleri**, s. 204.

¹⁰⁵ Sakaoğlu, "Nakşidil Sultan Çeşmesi", s.40.

¹⁰⁶ Sarıcaoğlu, "Nakşidil Sultan", s.343.

Vakfiye mukaddime, asıl metin ve hâtıme kısımlarından oluşmaktadır. Allah'a hamd ve sena, peygambere övgüden sonra Nakşidil Valide Sultan'ın adı ve unvanı zikredilerek dindarlığa ve hayrata düşkünlüğü methedilmiştir. Sadaka-i cariyeye hayrına nâil olmak amacıyla tasdik edilen vakfiyenin tescil gerekçeleri, Kur'an-ı Kerim'in "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve Âhiret gününe inanan, namaza devam eden, zekâtı veren ve Allah'dan başkasından korkmayan kimseler ma'mur eder, işte bunların muvaffak olmaları me'muldür." ilâhi haberi ve Râsullah'ın "Kim, Allah rızâsı için bir mescit yaparsa, Allah da ona (cennette) onun benzerini (onun gibi bir köşk) yapar." hadis-i şerifinin müjdesine mazhar olmak ve Allah rızasını kazanmak olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁷

Asıl metinde vakfedilen gayrimenkuller, tahsis edilen gelirler ve bunların işletilme biçimi açıklanmıştır. Daha sonra vakfın yönetimi ve denetimi, bu işle görevli kimselere verilecek tahsisatın miktarı, bunların tayin azilleri anlatılmıştır.

Nakşidil Valide Sultan yeni hayrî yapılar yapmakla yetinmeyerek, önceden bina edilmiş eski ve bakımsız yapıları da himaye ederek vakfiyelerinde kaleme aldığı düzenlemelerle yaşatmaya çalışmıştır.¹⁰⁸

2.3. VAKFIN GENEL YÖNETİMİ, YÖNETİCİLERİ VE DENETİMİ

Medeniyetimizde etki, çeşitlilik ve hizmetleriyle dini, iktisadi, içtimai ve kültürel hayatın vazgeçilmez birer unsuru olan vakıfların gelirleri vakfın yönetimi ve işleyişi açısından büyük önem taşımaktadır. Vakıf müessesenin devamlılığı, üretkenliği iyi yönetilmesi ile mümkündür. Konunun öneminin farkında olan vakıf sahipleri sıkı tedbirler alarak vakıfların yönetimi, yöneticileri ve denetimi ile ilgili sağlam tedbirler alarak vakfiyelerinde yöneticilerin görev ve yetkilerine yer vermişlerdir.

¹⁰⁷ **Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi**, 25 Cemâziye'l-âhir 1227 (6 Temmuz 1812), **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 97, s. 291-293..

¹⁰⁸ **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri Deeds of Trust of the Sultans Womenfolk Actes de Fondation de Sultane Hanım**, ed. Tülay Dursun, s.485.

Usulüne uygun biçimde kurulan vakfın kendisinden beklenen amacının gerçekleştirilebilmesi için vakfiyedeki şartlara uyulması ve vakfın yararının titizlikle korunması, bakım ve onarımının yapılması, işletilmesi ve elde edilen gelirin hak sahiplerine dağıtılması gerekir. Vakıfla ilgili bu hizmetler ve diğer hükümler esas itibariyle vakıf görevlileri tarafından yürütülmektedir.¹⁰⁹ Nakşidil Valide Sultan vakfın genel yönetimiyle ilgili her türlü tasarruf yetkisine sahip olan mütevellilik görevinin kendisinde, vefatından sonra vakfiyesinde belirttiği isimlere ve evlatlarına, evlatlarının soyu kesilirse vakıflar nâzırı tarafından atanacak dürüst ve ehil bir kimseye ait olacağını belirtmiştir.

Vâkıf veya hâkim tarafından tâyin edilen mütevellinin vakıf işlerindeki tasarruflarını kontrol etmek ve gerektiğinde ona vakıfla ilgili meselelerde danışmanlık yapmak için görevlendirilen vakıf nâzırı, gerekli yazı ve kayıt işlerinde mütevelliyeye yardımcı olacak kâtip, vakfa ait kira ve gelirleri toplayacak câbi gibi görevlilerin kimlerden oluşması gerektiği, onların hangi niteliklere sahip olması gerektiği, ücret ve tahsisat miktarının ne kadar olacağı vakfiyede ayrıntılı olarak belirtilmiştir. 1227/1812 tarihli ana vakfiye ve 1228/1813 tarihli zeyl vakfiyeyi dikkate alarak Nakşidil Valide Sultan'ın vakfı ile ilgili olarak atadığı vakıf görevlileri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

2.3.1. Mütevellî

Nakşidil Valide Sultan 1227/1812 tarihli vakfiyesi'nde, vakfın işlerini vakfiye şartlarına uygun biçimde yönetmek ve gözetmek üzere vakfın mütevelliliğinin hayatta olduğu müddetçe vakıf sahibine ait olacağını, vakıfla ilgili değişiklik, arttırma, eksiltme yetkileri ile vakıf görevlilerini tayin ve azletme salahiyetinin vakıf sahibinin uhdesinde olacağını, vakıf sahibinin vefatından sonra Eski Saray görevlilerinden İbrahim oğlu Ali Ağa'nın atanmasını, daha sonra ise vakıflar nâzırı tarafından ehil ve dürüst bir kimseye havale edilmesini beyan etmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Günay, "Vakıf", s. 478.

¹¹⁰ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 295.

Vakfın şartlarını yerine getirmek ve gelirini arttırmak amacıyla 1227/1812 tarihli ana vakfiyeye ilave olarak kaleme alınan 1228 / 1813 tarihli zeyl vakfiyede vakfın mütevellilik şartlarında bir takım değişiklikler yapılmıştır. Buna göre; kendisinin vefatından sonra vakfın tevliyet vazifesi için önce Ali Ağa sonra sırası ile Teberdar Hacı Osman Halife, Dizdar Ali Halife, Teberdar Ebubekir Halife, Aşçıbaşı Mehmed Emin Bey görevlendirilecektir. İsimleri verilen mütevellilerden sonra ise tevliyet görevini evlatları yürütecektir. Eğer evlatlarının soyu kesilirse vakıflar nazırı dürüst ve ehil bir kimseyi görevlendirecektir. 1227/1812 tarihli vakfiyesinde mütevellilik tahsisatı günlük 10 akçe olarak belirlenirken,¹¹¹ 1228/1813 zeyl vakfiyesinde ise bu vazifeye 5 akça daha ilave edilmiş ve günlük ücretinin 15 akçe olmasını şart koşmuştur.¹¹²

2.3.2. Kâtip

Nakşidil Valide Sultan, yazı yazmada mâhir, gerekli bütün resmi belgeler ve defterler ile ferağ ve intikal işlemlerini yazabilen bir kimsenin günlük hizmetine mukabil 3 akçe kâtiplik tahsisatının verilmesini şart koşmuştur.¹¹³ 1228/1813 tarihli zeyl vakfiyede ise günlük 3 akçe kâtiplik tahsisatını ek 1,5 akçe ile günlük 4,5 akçeye çıkarmıştır.¹¹⁴

2.3.3. Câbi

Nakşidil Valide Sultan, icârları vakfın kiracılarından tahsil ederek vakıf mütevellisine teslim edecek bir câbînin görevlendirilmesini ve günlük 3 akçe câbîlik tahsisatının verilmesini şart koşmuştur.¹¹⁵ Yine zeyl vakfiyede günlük 3 akçe olarak belirtilen câbîlik tahsisatına 1,5 akçe zam yaparak tahsisatı 4,5 akçeye çıkarmıştır.¹¹⁶

1227/1812 tarihli vakfiyede vakfın muhasebe işlemleri ve gelir fazlasının nasıl değerlendirileceği ile ilgili bir takım kararlar alınmıştır. Buna göre; vakfın

¹¹¹ **Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi**, 29 Muharrem 1228 (1 Şubat 1813), **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 101, s. 307-308.

¹¹² **1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 307.

¹¹³ **1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi**, s.294-295.

¹¹⁴ **1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 307.

¹¹⁵ **1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 295.

¹¹⁶ **1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 307.

bütün gelirlerinden ödenenler, tamirat masrafları ve sâir giderler çıkarıldıktan sonra tüm masraflar karşılıp arta kalan fazlalık vakfın anaparasına ilave edilecektir. Eğer zamanla bu şartlara riâyet olunamaz hale gelir, vakıf işlerliğini kaybederse vakfın bütün mal varlığı Haremeyn (Mekke-i Mükerrreme, Medine-i Münevvere) fakirlerine dağıtılacaktır.¹¹⁷ 1228/1813 tarihli zeyl vakfiyede ise her yıl vakfın muhasebesinin, mütevellî ve sâir vakıf görevlilerinin hazır olduğu bir heyet huzurunda görüleceğini, gelir ve giderler hesaplanarak arta kalan para ile camiinin suyollarının gerekli tamiri ile halıları ve hasırlarının yenilenmesini ve yine gelirlerinden artanlar vakıf sahibi hayatta iken ona teslim edilecektir. Onun vefatından sonra ise vakıf gelirlerinin fazlası uygun yerlerde akara dönüştürülecek ve taliplerine kiraya verilerek vakfın gelirlerine ilave edilecektir. Vakıf masraflarından fazla kalan paralar ile sahibinin ruhu için hayır yapılacaktır.¹¹⁸

2.3.4. Vakıf Nazırı

Vakfiyeyi incelediğimizde vâkıfe, vakıf nazırının, vakfiyede mütevellî olarak belirtilen isimlerden sonra tevliyet görevi için ehil ve dürüst bir kimseyi mütevellî olarak tayin etmesini şart koşturmuştur. Nakşidil Valide Sultan, Darüssaade Ağaları'nı vakfına fahri nazır olarak nezaret etmeleri hususunda görevlendirmiştir.

¹¹⁷ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 295.

¹¹⁸ 1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 308.

Tablo 4 Nakşidil Valide Sultan Vakfı Görevlileri¹¹⁹

Görevli	Görev	Görevlide Bulunması Gereken Özellikler	1227/1812 Tarihli Vakfiye Günlük Ücret	1228/1813 Tarihli Zeyl Vakfiye Ek Tahsisat	Toplam
Mütevelli			10 Akçe	5 Akçe	15 Akçe
Kâtip	Gerekli bütün resmi belgeler ve defterler ile ferağ ve intikal işlemlerini yazmak	Yazı yazmada mâhir, okuma – yazma bilen ve hesap yapmaya gücü yeten bir kimse	3 Akçe	1,5 Akçe	4,5 Akçe
Câbî	İcârları, vakfın kiracılarından tahsil ederek vakıf mütevellisine teslim etmek		3 Akçe	1,5 Akçe	4,5 Akçe
Vakıf Nazırı					

¹¹⁹ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 294-295; 1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 307.

2.4. NAKŞİDİL VALİDE SULTAN VAKFI'NIN HAYIR MÜESSESELERİ VE HAYIR HİZMETLERİ

2.4.1. Vakıf Hayır Müesseseleri

Nakşidil Valide Sultan'ın vakfiyelerinde yer alan hayır müesseselerini dini, eğitim ve sosyal müesseseler olmak üzere üç gruba ayırabiliriz.

Vakfın dini müessesesini Ebû Zer el-Gıfârî Camii, eğitim müessesesini sıbyan mektebi, sosyal müessesesini ise suyolu ve içme suyu oluşturmaktadır.

2.4.1.1. Dini Müessese

2.4.1.1.1. *Ebû Zer el-Gıfârî Camii*

İstanbul Ayvansaray Kapısı'nın iç kısmındaki Mustafa Paşa Mahallesi¹²⁰'nde gömülü bulunan Peygamberler Sultanı Hz. Muhammed Mustafa (sav)'nın hürmete lâyık seçkin ashâbından olan Ebû Zer el-Gıfârî hazretlerinin türbeleri bitişiğinde, Şehit Ali Paşa tarafından inşa edilen sahibi bilinmeyen, harap olup, yıkılmış olan Çınarlı Çeşme Tekkesi Mescidi Nakşidil Valide Sultan tarafından camii olarak 1812'de yeniden inşa edilerek îhya edilmiştir. Vakfiyede yeniden inşa edilen camide Ramazan ve Kurban bayramları, Cuma namazları ve beş vakit farz namazlarının kılınacağı belirtilmiştir.¹²¹ Cami görevlilerini, görevlerini ve vakıftan tahsis edilen ücretleri belirlemiştir.

¹²⁰ Günümüzde "Fatih-Karabaş Mahallesi" olarak bilinmektedir.

¹²¹ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, 293; Sarıcaoğlu, "Nakşidil Sultan", s.344.

2.4.1.1.1.1. Ebû Zer el-Gıfârî Camii Görevlileri ve Tahsisatları

Ebû Zer el-Gıfârî Camii'nde 6 farklı görev sayılmış bu 6 görev için 8 kişi görevlendirilmiştir.

Tablo 5 Ebu Zer el- Gıfari Câmii-i Şerifi Görevlileri¹²²

Görevli	Görev	Görevlide Aranan Şartlar	1227/1812 Tarihli Vakfiye Günlük Ücret	1228/1813 Tarihli Zeyl Vakfiye Ek Tahsisat	Toplam
Hâtib		Hafızlardan dini meseleleri bilen (din âlimi), güzel sesli, takva sahibi bir kimse	20 Akçe		20 Akçe
İmam	Beş vakit namazın edası hizmetini yerine getirmek	Dini meselelerden anlayan hafızlardan, güzel sesli, tecvid ve tertîl bilir bir kimse	30 Akçe		30 Akçe
Câmii Müezzini		Hoş nağmeli, fasih konuşan, güzel sesli bir kimse	15 Akçe		15 Akçe
Cuma Namazı Müezzini		Hoş nağmeli, fasih konuşan, güzel sesli bir kimse	5 Akçe		5 Akçe
Camii Kayyumu + Ferraş	Camii toz ve kirlerinden temizleyip, kandilerini yakmak ve muhafızlığını (koruma ve gözetme) yapmak	Not: Zam konusunda sıkıntı var. Vakfiyelerdeki oranlar birbiri ile uyumlu değil.	5 Akçe	5 Akçe	10 Akçe
Devir-hân	Cuma namazından önce Kur'an'dan "devr-i şerif" okumak	Hafız	5 Akçe	2 Akçe	7 Akçe
Devir-hân	Cuma namazından önce Kur'an'dan devr-i şerif okumak	Hafız	5 Akçe	2 Akçe	7 Akçe
Nâ'thân	Cuma namazı sırasında câmi-i şerifin mahfilinde na't-ı şerif okumak		3 Akçe		3 Akçe

¹²² 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 294; 1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s.307.

2.4.1.1.1.2. Ebû Zer el-Gıfârî Camii Tahsisatları

Ebu Zer el- Gıfari Câmî-i Şerif'te kullanılmak üzere satın alınacak malzemeler ve yapılacak masraflar Tablo 'te verilmiştir.

Tablo 6 Ebu Zer el- Gıfari Câmî-i Şerif'i İçin Satın Alınacak Malzemeler¹²³

Alınacak Malzeme ve Yapılacak Masraflar	Kullanılacak Yer	Adet	1227/1812 Tarihli Vakfiye Miktar (Aylık)	1227/1812 Tarihli Vakfiye Miktar (Yıllık)	1228/1813 Tarihli Zeyl Vakfiye Ek Tahsisat	Toplam
Şem'i âsel (Balmumu)	Camii mihrabının iki tarafında bulunan 2 adet şamdan için	2		15 Vukiyye (Okka)		15 Vukiyye
Şem'i rûğan (Yağ Mumu)	Ramazan ayı sürecince câmîi şerifin minaresinde yakılacak	1	Birer Buçuk Vukiyye		Yarım Vukiyye	2 Vukiyye
Rûğan-ı zeyt (Zeytinyağı)		1	İkişer Buçuk Vukiyye		Bir Buçuk Vukiyye	4 Vukiyye
Rûğan-ı zeyt (Zeytinyağı)	Camii minaresinde ve camii ve içinde Ramazan ayında yakılacak	1	Bu malzemedan ana vakfiyede bahsedilmiyor. Sadece zeyl vakfiyede mevcut.	20 Vukiyye	5 Vukiyye	25 Vukiyye
Senelik Bâhâ-i Kandil Şamândıra, Cârub (Sûpürge), Zeyl İhrâcı (Çöp Çıkarma) vs. Masraflar		1		15 Kuruş	2 Kuruş	17 Kuruş
Camiiide Bulunan Kalîçe (küçük halı) ve Bûriyâsının (hasır) Döşeme ve Kaldırma Görevi Masrafı		1		3 Kuruş	7 Kuruş	10 Kuruş

¹²³ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 294; 1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s.307.

2.4.1.2. Eğitim Müessesesi

2.4.1.2.1. Sıbyan Mektebi

Nakşidil Valide Sultan 1227/1812 ve 1228/1813 tarihli vakfiyesinde hayır müessesesi olarak İstanbul kapılarından Ayvansaray Kapısı dahilindeki Mustafa Paşa Mahallesi'nde bulunan Ebu Zer El- Gıfârî Câmii-i şerif bitişiğinde sıbyan mektebi inşa edilmesini şart koşmuştur.¹²⁴

2.4.1.2.1.1. Mektep Görevlileri

Vakfiyeye göre sıbyan mektebinde görev yapmak üzere mu'âllim-i sıbyan, halife-i mektep, râh-ı âbi, ders hocası ve hattât-ı üstad olmak üzere beş görevli tayin edilmiştir.

Tablo 7 Sıbyan Mektebi Görevlileri

Görevli	Görev	Görevlide Bulunması Gereken Özellikler	Günlük Ücret
Mu'âllim-i Sıbyan (Mektep Hocası)	Mektebe gelen çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretmek	Hafızlardan Kur'an-ı Kerim'i tecvid üzere kusursuz okuyan, takva sahibi bir kimse	20 Akçe
Halife-i Mekteb (Mektep Hoca Halifesi-Kalfası)	Hoca efendiye devamlı yardımcı olmak	Hafızlardan Kur'an-ı Kerim'i tecvid üzere kusursuz okuyan, takva sahibi bir kimse	10 Akçe
Râh-âbi (Suyolcu)	Câmi-i şerif ve mektebe akıtılmış olan tatlı su hattını görüp-gözetmek, ârızalarını tamir etmek, vb. hizmetleri yürütmek	İşinde mâhir bir kimse	10 Akçe
Ders Hocası	Haftada 2 gün mektebe gelen çocuklara faydalı dersleri okutmak	Ulemâdan bir kimse	10 Akçe
Hattât-ı Üstad (Yazı Hocası)	Mektepte yazı hocası olup haftada 2 gün mektep talebelerine yazı dersi göstermek		10 Akçe

¹²⁴ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 293.

2.4.1.2.1.2. Mektep ve Talebe Tahsisatları

Ayrıca 1227/1812 tarihli vakfiyesinde mektep için her yıl 3 kuruş süpürge, bardak ve desti ücreti ile yine her yıl için 15 kuruş yakacak parası verilmesini ve her yıl mübarek Ramazan-ı Şerif ayının girişinde, mektebe devam eden çocuklardan 40 tanesinin her birine vakıf kasasından bayramlık adı altında 10'ar kuruş verilmesini şart koşmuştur.¹²⁵

Tablo 8 Sıbyan Mektebi İçin Satın Alınacak Malzemeler

Alınacak Malzeme	Miktar (Yıllık)	1228/1813 Tarihli Zeyl Vakfiye Ek Tahsisat	Toplam
Cârub (Süpürge), Bardak ve Testi	3 Kuruş		
Yakacak (Kömür)	15 Kuruş	10 Kuruş	25 Kuruş olması gerekiyor ama zeyl vakfiyede 20 Kuruş yazıyor

Tablo 9 Sıbyan Mektebi Talebeleri İçin Tahsisatlar¹²⁶

Tahsisatın Türü	Yıllık	Aylık
Mektebe Devam Eden 40 Sıbyana	Ramazan-ı Şerif Ayı Girdiğinde	10'ar Kuruş İydiyye (Bayramlık)

¹²⁵ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 294; 1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s.307.

¹²⁶ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 294.

2.4.1.3. Sosyal Müessese

2.4.1.3.1. *Suyolu ve İçme Suyu (Mâ-i Leziz)*

Nakşidil Valide Sultan, yeniden yaptırarak ihya ettiği Ebû Zer el-Gıfârî Camii ve bitişiğindeki mektebe akıtılan tatlı su hatlarını Allah rızası için vakfetmiştir.

2.5. AKARÂT-I MEVKÛFE (VAKIF AKARLAR)

Tezimizin konusunu oluşturan Nakşidil Valide Sultan Vakfı'nı incelediğimizde vakfedilen üç hayır eserine (cami-i şerif, sıbyan mektebi ve suyolu ve içme suyu) iki akar tahsis edildiğini görmekteyiz.

Vakfın her türlü ihtiyacının temini maksadıyla bağışlanan akârların dağılışı şu şekildedir: 1227/1812 tarihli ana vakfiyede Nakşidil Valide Sultan, 7.500 kuruşlarını, Allah'ın rızası ve Resulullah'ın mübarek ruhları için, sonsuza dek yaşayacak gerçek bir vakıf ve daimi geçerli olacak şekilde elde tutmak suretiyle “vakıf” ve “habs” etmiştir. Buna göre sözü edilen 7.500 kuruş, Mekke ve Medine müfettişleri vasıtası ve mütevellî heyetinin görüşü doğrultusunda emniyetli bir yer de muhafaza olunacaktır. Gerektiği zaman kanunlar dairesinde uygun yerlerde akara dönüştürülerek kısa süreli veya uzun süreli taliplerine resmi vesika ile kiraya verilecektir. Uygun akar temin edilinceye kadar bu para boş yere yatırılmayıp, Haremeyn-i Şerife'nin Müfettişi'nin marifetiyle sadece senetle değil karşılığında rehin alınarak şer'an caiz olan kâr alınmak şekliyle çalıştırılacak ve paranın nemasından (faizinden) ve kazancından camii-i şerif ve mektep görevlilerinin gerekli masrafları karşılanacaktır.¹²⁷

1228/1813 tarihli zeyl vakfiyede ise bir önceki vakfın şartlarını yerine getirmek ve gelirini arttırmak amacıyla Mora'da bir çiftlik ve müştemilât vakfedilmiştir.¹²⁸

¹²⁷ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 294.

¹²⁸ 1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s.307.

Çalışmamızın bu bölümünde Nakşidil Valide Sultan tarafından vakfedilen akarları, niteliği, türü, muhtevası, yeri ve sınırları, yüz ölçümü, mülkiyet durumu ile birlikte tasnif etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

Akar No: 1

Vakfedilen Akar	7500 Kuruş ¹²⁹
Akarın Niteliği	Para
Akarın Türü	Para
Akarın Muhtevası	-
Akarın Yeri	-
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	Nakşidil Valide Sultan'a ait nakit paradır.

Akar No : 2

Vakfedilen Akar	Mora Yarımadası'nda Çiftlik ve Müştemilât ¹³⁰
Akarın Niteliği	Tarım İşletmesi
Akarın Türü	Çiftlik
Akarın Muhtevası	İçinde üst katta bir bab oda, altta ahır ve mahzeni bulunan tahminen 100 dönümlük bir bağ, 700 zeytin ağacı, eşya ve âletleriyle iki adet bağ evini içine alan çiftlik.
Akarın Yeri ve Sınırları	Akdeniz'de Mora Yarımadası'nda, Meton Kazası dâhilinde, Çıkal Çiftliği müştemilâyıtlı, bir tarafı deniz sahili, bir tarafı Esler Köyü sınırı, bir tarafı da Mor Efendi adlı mahalle, bir tarafı da kapı ile çevrili.
Akarın Yüzölçümü	Vakfiyede belirtilmemiştir.
Akarın Mülkiyet Durumu	27 Zilhicce 1178 tarihi ile kayıtlı, üzerinde hatt-ı hümayun bulunan bir mülknâme vesikasında yazılıdır.

¹²⁹ 1227 / 1812 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s. 294.

¹³⁰ 1228 / 1813 Tarihli Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, s.307.

3. BÖLÜM: PERESTÛ VALİDE SULTAN VAKFI

3.1. PERESTÛ VALİDE SULTAN'IN HAYATI ve ESERLERİ

31. Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecid Han'ın dördüncü kadın efendisidir.¹³¹ Osmanlı saltanatının resmi cetveline göre Osmanlı padişahlarının 34'üncüsü ve İslâm halifeliğine hâiz olanların 26'ncısı olan Sultan II. Abdülhamid Han ve Cemile Sultan'ın manevi üvey annesidir.¹³² Asıl adı Rahîme olan Valide Sultan'ın 1829'da doğduğu tahmin edilmektedir.¹³³

Abdülmecid'in ikinci kadın efendisi ve II. Abdülhamid'in öz annesi Tir-i müjgân Kadın Efendi genç yaşında verem olarak eski Beylerbeyi Sarayı'nda hava tebdilindeyken¹³⁴ 1852'de vefat edince küçük bir çocuk olan Sultan II. Abdülhamid'i büyüterek ona analık etmiştir.¹³⁵ Perestû Valide Sultan, Sultan II. Abdülhamid padişah olduğunda "Mehd-i Ulyâ-yi Saltanat-ı Seniyye" unvanını alarak "valide sultanlık" makamında onurlandırılmıştır.¹³⁶

Gençliğinde fevkalâde güzel olduğu belirtilen Perestû Valide Sultan, Çerkezlerin Ubuh kabilesine mensup Ubuh asillerinden Gok Bey Gogen'in kızıdır. Kendisinden sonraki padişah anneleri oğulları tahta geçmeden vefat ettikleri için Osmanlı Devleti'nin son valide sultanı olarak nitelendirilmiştir. Kimi araştırmacılar Perestû'nun valide sultanlığını sembolik kabul ederek gerçek bir valide sultanlığı ifade etmediği için son valide sultan ünvanını Sevkiefsar Valide Sultan için kullanmıştır.¹³⁷ Kaynaklarda Rahime Perestû olarak isimlendirilen Valide Sultan, Ayşe Osmanoğlu'nun anılarında ufak tefek, narin, şeffaf beyaz tenli, mavi gözlü, altın gibi sarı saçlı, nâzik biri olduğu belirtilmiştir.¹³⁸ Ahmed Sa'ib, Abdülhamid-i

¹³¹ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.427.

¹³² Ayşe Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, 3. bs., İstanbul, Selçuk Yayınları, 1986, s. 257; Pazan, **Padişah Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar**, s. 147.

¹³³ Pazan, **Padişah Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar**, 147.

¹³⁴ Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, s. 14.

¹³⁵ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.427.

¹³⁶ Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, s. 15.

¹³⁷ Harun Açıba, **Kadın Efendiler; Son Dönem Padişah Eşleri**, 1. bs., İstanbul, Profil Yayıncılık, 2007, s. 46; Akyıldız, **Haremin Padişahı Valide Sultan HAREM'DE HAYAT VE TEŞKİLÂT**, s.37.

¹³⁸ Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, s. 15.

sânî'nin Evâil-i saltanatı'nda yazdığına göre, saray haremde önceleri “kâhya kadın” olan Perestû, Sultan Abdülmecid'in sevgisini kazanarak eşleri arasına katılmıştır. Perestû'nun Abdülmecid Han'la evliliğine dair işitilen hikâyenin masalsi bir nitelik taşıdığı söylene de tarihi hakikatleri barındırması bakımından önemlidir. Buna göre; İstanbul tarafındaki muhteşem sarayında debdebe içinde yaşadığı halde, en büyük isteği evlâda sahip olma arzusuna eremediği için mahzun bir hayat geçiren Sultan I. Abdülhamid'in kızı ve Abdülmecid Han'ın halası Esmâ Sultan, Ubuh kabilesi soylularından birinin henüz bir yaşında bebek olan kızını evlâlık olarak ona pek hafif, narin ve ince hareketli olduğundan kırlangıç anlamına gelen Perestû adını vermiştir. Farsçası “Piristû” şeklindeyse de, sarayda bazı kelimeleri değiştirerek söylemek âdet olduğundan “Perestû” haline gelmiştir.¹³⁹ Bazı kaynaklarda Rahîme Perestû olarak isimlendirilmektedir.

Huyu ve ahlâkı güzel olan Perestû'ya Esmâ Sultan'ın sarayındaki bütün cariyeler Hanım sultan muamelesi etmişlerdir. Esmâ Sultan kızının tahsil ve terbiyesine özen göstermiştir.¹⁴⁰ Abdülmecid Han, halası Esmâ Sultanı bir ziyaretinde bahçede gezinirken Perestû'yu görüp beğenmiştir. Halası Esmâ Sultan'dan kızı istediği halde Esmâ Sultan ilk başta vermezlik yaptıysa da en nihayetinde Perestû'yu güzel bir düğün karşılığı Abdülmecid Han'a vermiştir. Nitekim Ayşe Osmanoğlu'nun naklettiği bilgilere göre; “Esmâ Sultan: Oğlum! Bu kız benim evlâdımdır. Onu düğün dernekle evlendirip büyük bir kimseye vermek için bir yaşından beri baktım. Mürüvvetini görmek isterim. Buna ahitliyim.” deyince padişah da “ Halacığım! Benden büyük kime vereceksiniz? İstedğin gibi düğün dernekle ben alırım. Ne arzu edersen yapmaya hazırım.” cevabını vermiştir.¹⁴¹ Düğünleri 20 Ocak 1856 tarihinde Çırağan Sarayı'nda gerçekleşmiştir. Kafkasya'dan gelen kardeşleri Mustafa, Hüseyin ve Hasan Beylere Gönen'de toprak ihsan edilmiştir. Kız kardeşi Fatma Hanım ise nedime olarak yanına verilmiştir. Fatma Hanım'ın adı değiştirilerek saraydaki ismi Gülcemal olmuştur.¹⁴²

¹³⁹ Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, s.427; Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁴⁰ Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁴¹ Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 18-19.

¹⁴² Açıba, *Kadın Efendiler; Son Dönem Padişah Eşleri*, s. 46.

Perestû Valide Sultan'ın çocuğu olmamış, buna karşılık genç yaşta ölen Düzdîdil Kadın'ın öksüzü Cemile Sultan ile Tir-i müjgân Kadın Efendi'nin oğlu II. Abdülhamid'e analık etmiştir. Her iki çocuğunu öz anneleri gibi büyütmüş, bütün ömrünü evlatlıklarına haşretmiştir. Tir-i müjgân vefat edince günlerce ağlayan II. Abdülhamid'i, babası Abdülmecid bir akşam yanına çağırarak bir hayli öğütler verdikten sonra onu hırkasının altına alarak daha önce öksüz kızı Cemile sultanı evlatlık verdiği Perestû Valide Sultan'ın dairesine götürmüş, "Bak kadını, sana güzel bir evlat getirdim!" diyerek hırkasının eteğini açıp şehzadeyi teslim etmiş, "Bugünden sonra senin anan budur, öp elini evladım" dediği gibi Perestû'ya "Allah'dan sonra sana emanet" demiştir. Perestû Valide Sultan iki evlatlığını öylesine büyük sevgiyle büyütüp bakmıştır ki, II. Abdülhamid analığı için "Annem ölmemiş olsaydı o da bana ancak bu kadar bakabilirdi" diye ona karşı sevgi ve saygısını dile getirmiştir. Oysa Osman Nuri, Abdülhamid-i sâni ve Devr-i saltanatı isimli eserinde, Abdülhamid'in şehzadelğinde Perestû'ya iyi davranmadığını; amcası Sultan Abdülaziz'e analığının saray hademeleriyle ilişkide bulunabileceğini uyardığını; bu iftirayı öğrenen Perestû'nun evlatlığına kırılarak Maçka'daki konağına çekildiğini; Ahmed Sa'ib'se Abdülhamid'in Evail-i saltanatı'nda Perestû'nun haremde çok saygın kâhya kadınken Abdülmecid tarafından kendisine şehzade Abdülhamid'in tevdi edildiği bildirilmektedir.¹⁴³

Abdülmecid Han'ın tüberküloz hastalığına yakalanarak 1861'de vefat etmesi¹⁴⁴ üzerine sırasıyla Sultan Abdülaziz ve V. Murad Osmanlı Devleti'nin padişahlık makamında tahta oturmuştur. V. Murad'ın tahttan indirilmesi, Abdülhamid'in cülûsu, zamanın iktidar sahiplerince kararlaştırıldığında eniştesi Mahmut Paşa, Abdülhamid'e giderek durumu bildirmiş ne olur ne olmaz kaygısıyla sarayda kalmaması uyarısında bulunmuştur. Bunun üzerine Abdülhamid Han, en emin yer bildiği Perestû'nun konağına gitmiş, nitekim 31 Ağustos 1876 sabahı Dolmabahçe Sarayı kuşatılırken Serasker Redif Paşa da Abdülhamid'i Perestû'nun Maçka'daki konağından alıp cülûs için Topkapı Sarayı'na götürmüştür. Yaşanan bu

¹⁴³ Sakaoglu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.427-428; M. Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, 6. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2012, s. 207.

¹⁴⁴ Cevdet Küçük, "Abdülmecid", **TDVİA**, C.I, İstanbul, TDV, 1988, s.262.

önemli hadise Perestû ile Abdülhamid arasındaki ana-oğul içtenliğinin bir kanıtı olmuştur.¹⁴⁵

II. Abdülhamid, Sultan Abdülaziz ve V. Murad'ın annelerinin devlet işlerine karışmalarının devlet gibi Hanedan için de asla hayırlı neticeler vermemiş olduğuna kani bulunmuş ve tahta çıkışının ertesi günü analığının elini öperek “ Siz annesizliğimi bana bir gün hissettirmediniz. Nazarımda öz annemden farkınız yoktur ve mevkiiniz Valide Sultan mevkiidir. Sarayda da Valide Sultanlığın bütün hak ve selâhiyetlerine sahip olacaksınız. Fakat devlet işlerine müdahaleye kalkıp şunun bunun himayesini üzerinize almaktan ve rütbe ve memuriyet heveslilerine delâletten kat'iyen çekinmenizi bilhassa rica ederim.” demiş, nitekim analığı da yeni padişahın bu arzu ve iradesine riayetkâr davranmamıştır.¹⁴⁶ Bu konuda

Anayasaya dayalı meşrutî bir idare kurmak isteyen ve bu yüzden Abdülaziz ile V. Murad'ı tahttan indiren Midhat Paşa ve arkadaşlarıyla anlaşılan II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876 Perşembe günü tahta çıkıp padişah olunca “ Mehdi Mehd-i Ulyâ-yi Saltanat-ı Seniyye” unvanını alarak valide sultanlık makamına oturmuştur.¹⁴⁷ Perestû Valide Sultan'a halk ve saray içinde “Valide Sultan” unvanı kullanılmamış, “Efendimizin Anneliği Kadın Efendi” denilmiştir.¹⁴⁸ Haremin başı olmasına rağmen kimsenin işine karışmayan ve incitmeyen Perestû Valide Sultan, her işte dürüstlük arar, ibadetle, fakirlere yardımla günlerini geçirmiştir. Abdülaziz padişahlığı zamanında Maçka'da Perestû Valide Sultan'a bir konak hediye etmiştir.¹⁴⁹

Ahlâkı da kendisi kadar güzel olan Perestû Valide Sultan kibirsiz, fakat vakur, şefkatli ve merhametli olarak yaşamış, ibadetle vakit geçirmiş, yoksullara yardım etmiştir.¹⁵⁰

Abdülmecid'in hayırsever kadını Perestû, İstanbul'un fethi sırasında, dört bölük topçu kuvvetinden birini kumanda eden Bala Süleyman adına, fetihten sonra Silivrikapı'da inşa edilmiş bir mescidin 19. yüzyılın ikinci yarısı içinde daha büyük

¹⁴⁵ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 427.

¹⁴⁶ Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, s. 15-16

¹⁴⁷ Cevdet Küçük, “Abdülhamid II”, **TDVİA**, C.I, İstanbul, TDV, 1988, s.217.

¹⁴⁸ Leyla Açıba, **Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları**, 4. Bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 88.

¹⁴⁹ Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, s. 208.

¹⁵⁰ Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, s. 20.

boyutlarla ihyası ve Nakşibendiye'ye bağlı geniş kapsamlı bir tekkenin kurulması ardından meydana gelen Bala Süleyman Ağa Külliyesi içinde sebil, çeşme, muvakkithane, şadırvan ve müstemilattan müteşekkil bir yapı grubu inşa ettirmiştir. Ayrıca Fatih ilçesinde Tekke Maslağı Sokağı'na bakan İstanbul'un eski mahalle mekteplerinden birisi olarak kabul edilen mektep binasının da, Perestû Kadın Efendi tarafından inşa ettirildiği kayıtlarda yer almaktadır.¹⁵¹

Maçka'daki konağında vakit geçirmekten zevk alan Valide Sultan, ara sıra konağa gitmek istese de Sultan Abdülhamid analığının mutlaka sarayda bulunmasını arzuladığı için izin vermemiştir. Valide Sultan'ın Maçka'daki konağına düşkünlüğü ile ilgili Ayşe Osmanoğlu şu notları kaleme almıştır: “Babam her Cuma günü, analığının da selâmlık resminde bulunmasını isterdi. Büyükannem bazen gizlice selâmlıktan sonra evine kaçardı. Babam bunu öğrenince derhal saraydan araba ile yaverler gider, büyükannemi getirirlerdi.” Hasta olunca evine gitmek isteyen Perestû 1906'da yine gizlice evine giderek konağında vefat etmiştir. Cenaze merasimi pek debdebeli olmuştur. Ölümü dolayısıyla sarayda uzun süre matem tutulmuş, bir hafta nöbet mızıkası çalınmamış ve ruhuna Şazeli Tekkesi ve Hamidiye Camii'nde mevlit okunmuştur. Perestû Valide Sultan Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde kendi yaptırdığı kabrinde metfundur.¹⁵²

3.2. PERESTÛ VALİDE SULTAN VAKFI VE VAKFİYESİ

Osmanlı tarihinin son valide sultanı olarak kabul edilen Perestû Valide Sultan, tıpkı Sineperver Ayşe ve Nakşidil Valide Sultan gibi sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkıda bulunmak amacıyla bireysel tasarrufuyla vakıf kurmuş ve tek vakfiye tanzim ettirmiştir.

Vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 571 numaralı defterde mahfuzdur. Bu defterdeki tek vakfiye 27 Rabû'levvel 1307 (21 Kasım 1889) tarihli olup 3 sayfadır.

¹⁵¹ Ebru Eynalli, Ümmü Gülsüm Erdoğan, “Saklı Bir Tarih Mekân: Bala Süleyman Ağa Külliyesi”, **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, İstanbul, 2014, VIII. s.116 / 123-126.

¹⁵² Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.428; Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, s. 17.

Hayırlar zincirini devam ettiren Perestû Valide Sultan, Şişli yakınlarında camii-i şerif, mektep ve iki bab menzili vakfetmiştir. Bu hayratlarının giderlerini karşılamak amacıyla da aynı yerde on bir bab dükkânı Cenâb-ı Hakk'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak niyeti ile akar olarak vakfetmiştir.¹⁵³

Vakfiyenin mukaddime kısmında vakıfenin vakıf kurma sebep ve amacından bahsedilmiş ve bunlar ayet ve hadislerle kuvvetlendirilmiştir. Girişten sonra asıl metin kısmında vakıfenin vakfettiği hayrat ve şartlarına, vakıf gelirlerinin nasıl ve nerelere harcanacağına, görevlilerin maaşlarının ne kadar olacağına dair bilgiler kaydedilmiştir. Sonuç kısmında ise, zaman ve şartların değişmesiyle vakıf şartlarına riayet edilemezse vakfın gelirlerinin Müslüman fakirlere dağıtılmasını şart koştur. Vakfiyenin bağlayıcılığı hususunda vakfiyede yazılan “Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse günahı onu değiştirenlerdir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir.¹⁵⁴” ayetiyle şartların mutlaka yerine getirilmesini talep etmiş, şartların yerine getirilmemesi durumunda sebep olanların uhrevi müeyyide ve cezalarını hatırlatmıştır.¹⁵⁵

3.3. VAKFIN GENEL YÖNETİMİ, YÖNETİCİLERİ VE DENETİMİ

II. Abdülhamid'in anneliği Perestû Valide Sultan vakfiyesinde belirtilen esaslara uygun vakıf idaresi için mütevellî ve vakıf nazırı tayin etmiştir. Buna göre mütevellî, vakıf işlerini vakfiye şartları ve Şer'i hükümler dairesinde idare edecektir. Vakfın Sultan Bayezid-i Veli Vakfı'na ilhak edildiğini bu sebeple Sultan Bayezid-i Veli Vakfı mütevellîlerinin bu vakfın mütevellîsi sayılacağını kaydettirmiştir.¹⁵⁶

Vakfın şartlarının değiştirilmesi, çoğaltılması veya eksiltilmesi gibi hususların vakıf sahibi yahut vekilinde olacağını şart koştur. Vakfiyede zikredilen mektep, menziller ve dükkânların vakıf mütevellîsine teslim edilmesiyle

¹⁵³ Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, 27 Rebiülevvel 1307 (21 Kasım 1889), VGM Arşivi, Defter No: 571 / Sıra No:12, s. 32.

¹⁵⁴ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 33.

¹⁵⁵ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 33.

¹⁵⁶ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

mütevellinin diğerk vakıf mütevellileri gibi vazifesini kusursuz yapması gerektiğini beyan etmiştir. Zaman ve şartların değışmesiyle vakıf şartlarına riâyet edilemez hale gelir ise, vakfın gelirlerinin Müslüman fakirlere dağıtılacağını şart ve tayin etmiştir.¹⁵⁷ Vakıf şartlarının “Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değıştirirse günahı ona değıştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir.”¹⁵⁸ ayet-i kerimesinin hükmünce amel olunmasını, şartları değıştirmeye yeltenenlerin Allah katında lanete uğrayacağını ihtar etmiştir.

3.4. PERESTÛ VALİDE SULTAN VAKFI’NIN HAYIR MÜESSESELERİ VE HAYIR HİZMETLERİ

3.4.1. Vakıf Hayır Müesseseleri

Perestû Valide Sultan vakfiyesinde yer alan hayır müesseselerini dini ve eğitim müessesesi olmak üzere iki gruba ayırabiliriz.

Dini müesseseler içerisinde Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii) yer almaktadır.

Vakfın eğitim müesseseleri içerisinde, sıbyan mektebi yer almaktadır.

Cami İmamı ve Müezzini’ne meşrut iki menzil verilmesini istemesi diğerk hayır hizmetleri olarak değıerlendirilmiştir.

¹⁵⁷ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

¹⁵⁸ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 33.

3.4.1.1. Dini Müessese

3.4.1.1.1. *Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii)*

Tez çalışmamızın konusunu teşkil eden Perestû Valide Sultan'a ait 1307/1889 tarihli vakfiyede bir cami vakfedildiğini ve adının günümüzde Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii) olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Sultan Bâyezid Vakfı gelirinden Galata'ya bağlı Şişli adlı yerde padişah arazisi olan ve Sultan Abdülmecid izniyle muhacir yerleştirilen Mecidiyeköy'nde, bir tarafı Osmaniye Caddesi, bir tarafı Menekşe Sokağı, bir tarafı Hamidiye Caddesi ve dördüncü tarafı da Ulbe Sokağı adı verilen umûmi yol ile çevrili 4746 sıra mahal mallarının en iyilerinden sırf Allah rızası için yeni baştan cami-i şerif inşa edilmesini vakfiyesinde şart koşmuştur.¹⁵⁹

Vakfiyede Perestû Valide Sultan, Cami-i şerife Cuma ve Bayram namazlarının kılınabilmesi için minber konulmasını, arsa kiralарının ödenmesinden sonra arta kalan hasıllattan imamlık, hatiplik, müezzinlik ve talebelerin okutulması gibi görevler için ise resmi bir beratla uygun görülen kimselerin tayin edilerek bu görevlerin onlar tarafından icra edilmesini şart ve tayin etmiştir.¹⁶⁰

Yukarıda tafsilatlı bir şekilde ifade edilen mahalde iki bab menzil vakfeden vâkıfe bu menzillerin birinde imamın diğerinde ise müezzinin ikâmet etmesini, Camii-i şerifte imamlık, hatiplik, müezzinlik ve kayyımlık görevi için aylık belli bir miktarın hizmet karşılığında kendilerine verilmesini, ayrıca camide yakılmak üzere zeytinyağı ve sâir masrafların karşılanması amacıyla mütevellî eliyle belli bir miktarın harcanmasını şart koşmuştur.¹⁶¹

¹⁵⁹ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

¹⁶⁰ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

¹⁶¹ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

Tablo 10 Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii) Görevlileri

Görevli	1307/1889 Tarihli Vakfiye Aylık Ücret	TOPLAM
Camii İmamı	50 Kuruş	100 Kuruş
Hâtip	50 Kuruş	
Camii Müezzini	60 Kuruş	120 Kuruş
Kayyum	60 Kuruş	

Tablo 11 Perestû Valide Sultan Camii (Mecidiyeköy Merkez Camii) Satın Alınacak Malzemeler

Alınacak Malzeme	1307/1889 Tarihli Vakfiye Miktar (Aylık)
Zeytinyağı ve sâir masraflar	50 Kuruş

3.4.1.2. Eğitim Müessesesi

3.4.1.2.1. *Sıbyan Mektebi*

Tez çalışmamızın konusunu teşkil eden Perestû Valide Sultan'a ait 1307/1889 tarihli vakfiyede Camii-i şerifin bulunduğu mahalde inşa edilen bir sıbyan mektebine rastlamaktayız. İlk tahsili vermek üzere tesis olunan mektepte vâkife devamlı küçük çocukların okutulmasını ve arsa kiralalarının ödenmesinden sonra arta kalan hasılatın mektepte görevli olacak hocaya aylık 30 kuruş hizmet bedeli verilmesini şart koymuştur.¹⁶²

¹⁶² 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

3.4.2. Diğer Hayır Hizmetleri

3.4.2.1. Cami İmamı ve Müezzine Meşrut İki Menzil

Hicri 1307 (1889) tarihli vakfiyeye göre iki adet meşrut iki menzil vakfedilmiştir. Buna göre menzillerden birinde imam diğerinde ise müezzin ikamet edecektir.

3.5. AKARÂT-I MEVKÛFE (VAKIF AKARLAR)

Tezimizin konusunu oluşturan Perestû Valide Sultan Vakfı'nı incelediğimizde vakfedilen üç hayır eserine (cami-i şerif, sıbyan mektebi ve iki menzil) bir akar tahsis edildiğini görmekteyiz.

1307/1889 tarihli ana vakfiyede Perestû, on bir bab dükkânı Cenâb-ı Hakk'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak niyeti ile kıyamete kadar daimi akar olarak vakfetmiştir.¹⁶³

Vakfiyeye göre söz konusu dükkanlar müteveli marifetiyle birer yıllık olarak kiraya verilerek hasıl olan gelirinden Camii-i şerif ve mektep ile menzil ve dükkanların arsa kiralari Sultan Bayezid Han-ı Veli Evkafı'na ödenecektir.¹⁶⁴

¹⁶³ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

¹⁶⁴ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

Akar No: 1

Vakfedilen Akar	On Bir Bab Dükkan ¹⁶⁵
Akarın Niteliği	Ticarethâne
Akarın Türü	Dükkan
Akarın Muhtevası	On bir adet dükkân
Akarın Yeri ve Sınırları	İstanbul'da Galata'ya tabi Şişli'ye bağlı Mecidiyeköyü'nde olup, bir tarafı Osmaniye Caddesi, bir tarafı Menekşe Sokağı, bir tarafı Hamidiye Caddesi ve dördüncü tarafı da Ulbe Sokağı adı verilen umûmi yol ile çevrilidir
Akarın Yüzölçümü	Cami, Mektep, 2 menzil ve dükkânlarla birlikte toplam dört bin yedi yüz kırk altı zira.
Akarın Mülkiyet Durumu	Arsası Sultan Beyazıt vakfına ait olup, üzerindeki binalar Valide Sultan'a aittir.

¹⁶⁵ 1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, s. 32.

SONUÇ

Vakıf müessesesi geçmişten günümüze toplumsal, kültürel, iktisadi, ilmi, sosyal ve dini hayatımızda çok çeşitli hizmetleri üstlenerek, medeniyet tarihimize bırakmış olduğu kalıcı mirasla büyüklükleri ve günümüzdeki hizmetlerinin sürdürülüyor olması nedeni ile önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu, İslâm ve Türk Medeniyeti'nden gelen vakıf mirası anlayışı ile toplumun ilmi, ekonomik, sosyal, kültürel, dini vb. ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakıf müesseseleri kurmuştur. İmparatorluk üst düzey yöneticileri, bu müesseselerin devamlılığı, faaliyetlerinin yürütülmesi, sayılarının artması gibi bir dizi uygulamayı sosyal dengelerin kurulması, siyasi ve iktisadi istikrarın sağlanması için önemsemiştir.

Saray ve sarayla ilişkisi olan hanımların vakıf kurma konusundaki faaliyetleri ve öncü rolleri vakıf sistemi içinde etkin rol oynamıştır. Padişahların hayırsever anneleri “valide sultanlar” da vakıf bilinci ile kendi vakfiyelerini kurarak hayır hizmetlerinde en ön safhalarda yer almayı başaramışlardır. Osmanlı validelerinin eliyle kurulmuş olan vakıflar, günümüze ulaşan en önemli vakıf müesseseleri arasındadır.

Valide Sultanlar, sultanlık ve hasekilik dönemlerinde biriktirdikleriyle birçok hayır eserinin meydana gelmesine vesile olmuş, topluma hizmet eden birçok müessesenin kurulmasını sağlamış; zaman zaman devlet hazinesine bile yardım ettikleri de görülmüştür.

İnsanlara yardım etmeyi yaşamlarının gayesi haline getiren Valide Sultanlar Allah inancının temelini oluşturan yardımseverlilik faaliyetlerini vakıflar aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Cami, sıbyan mektebi, çeşme, hastane, kervansaray ve daha birçok hayır eseri yaptırarak hayırda yarışmışlardır.

Valide Sultanların, topluma hizmet eden müesseseler kurmada ön planda olmalarının en önemli sebebi İslam dininin hayır ve yardımlaşma hakkındaki ahlâki

prensipleri, mükâfat telkinleri olmuş, onların adetâ birbirleriyle yarış etmelerini sağlamıştır.

Osmanlı vakıf tarihinde Sineperver Ayşe Valide Sultan, Nakşidil Valide Sultan ve Rahîme Perestû Valide Sultan vakıf kurma geleneğini yürüten, hayırsever, yardımsever valide sultanlar arasında yer almaktadır. Sineperver Ayşe Valide Sultan, Nakşidil Valide Sultan ve Perestû Valide Sultan Vakıfları İmparatorluğu'nun son dönem (19. yy.) vakıflarından olup hanım sultanların Osmanlı Vakıf Sistemi'ndeki rolünü, hizmet yarışını sosyal hizmet anlayışı ile ayrıntılı izah etmesi ve vakıf müessesesinin gelişmesine katkıda bulunması nedeni ile önemli bir yere sahiptir.

Vakıf müessesesini anlamak amacıyla hazırladığımız yüksek lisans tezi çalışmamızda son dönem valide sultan vakıfları arasında önemli bir yere sahip olan Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfı, Nakşidil Valide Sultan Vakfı ve Perestû Valide Sultan Vakfı'nı VGM Arşivi'nde yer alan vakfiyeleri üzerinden incelemeye çalıştık.

IV. Mustafa'nın validesi Sineperver Ayşe Valide Sultan, oğlu tahttan indirilip öldürüldükten sonra düzenlediği 1225/1810 tarihli vakfiyede İstanbul At Pazarı yakınlarında Manisalı Mehmed Paşa Mahallesi'nde çocuklara Kur'an okumak, yazı yazmak ve bazı yararlı bilgileri öğretmek üzere bir sıbyan mektebi ile bir çeşme yaptırmıştır. Çeşme ve okulun giderleri için İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de han, dükkân, bostan, tarla, ev ve çiftlikleri vakfa akar olarak bağışlamıştır. Mektebin su şebekesi, rutin giderleri ve görevliler ile fakir öğrencilerin maaş ve elbise giderlerinin vakıf gelirlerinden karşılanmasını şart koşmuştur. Yine vakıf gelirlerinden karşılanmak üzere Rebiüevvel ayında mektepte ve Enderun'daki Zülüflü Baltacılar Dairesi'nde birer mevlid okutulup sevabının Hz. Peygamber (s.a.v.) ile IV. Mustafa'nın ruhlarına hediye edilmesi ve her hafta Salı günü bir kişinin Laleli III. Mustafa Camii'nde vaaz vermesini şart koşmuştur. Kurduğu vakfın nezaretini dârüssaade ağası ve tevliyetini de kendisi üstlenmiş, vefatından sonra

vakfının eşi Gazi Abdülhamid Han Vakfı'na ilhaken idare edilmesini şart koşmuştur.¹⁶⁶

1229 /1814 tarihli zeyl vakfiye ile İstanbul'un değişik yerlerinde bulunan ev, han, dükkân ve fırınların gelirlerini ilâve ederek vakfını güçlendirmiştir. Zeyl vakfiyede ana vakfiyedeki şartlarından rücû' ederek ölümünden sonra eşinin vakıflarına ilhaken idare edilmesi kararını değiştirerek vakfının mütevelliliğinin kızı Esmâ Sultan'a bırakılmasını, kızından sonra ise vakıfları ana vakfiyede belirtildiği gibi I. Abdülhamid'in vakıflarına ilhaken yönetilmesini tayin kılmıştır.¹⁶⁷

Sineperver'in yaptırmış olduğu Sıbyan Mektebi, Kız Rüştüyesi olarak kullanılmış ancak 1908'de Çırçır'da meydana gelen ve yaklaşık 1.500 binanın yandığı yangında tamamen kül olmuştur.¹⁶⁸

II. Mahmut'un validesi Nakşidil Valide Sultan yeni hayrî yapılar yapmakla yetinmeyerek, önceden bina edilmiş eski ve bakımsız yapıları da himaye ederek vakfiyelerinde kaleme aldığı düzenlemelerle yaşatmaya çalışmıştır.¹⁶⁹ 1227 / 1812 tarihli ana vakfiyesinde Ebu Zer el-Gıfarî Türbesi'nin yanında daha önce Şehid Ali Paşa tarafından inşa ettirilen ve zamanla tamamen yıkılmış olan Ayvansaray Karabaş Mahallesi'ndeki Çınarlı Çeşme Tekkesi Mescidi'nin arsasında bir ahşap cami, bir sıbyan mektebi ve bu binalar için gerekli olan su yollarını yaptırmıştır. Cami ve mektep için görevlendirdiği imam, müezzin, hoca ve diğer vazifelilerin maaşlarını belirleyip bütün bu giderleri karşılamak için işletilmek üzere 7. 500 kuruş nakit parayı akar olarak vakfa bağışlamıştır. Ramazan ayı başında mektepte okuyan 40 fakir öğrenciye bayram harçlığı verilmesi, vakfın mütevelliliğinin sağ olduğu sürece kendi uhdesinde olması, eğer ileride vakıf işlemez hale gelirse gelirinin Haremeyn fukarasına tahsis edilmesi, validenin vakıfla ilgili diğer şartları arasında olmuştur.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan HAREM'DE HAYAT VE TEŞKİLÂT*, s.437.

¹⁶⁷ Akyıldız, *a.g.e.*, s.438.

¹⁶⁸ Akyıldız, *a.g.e.*, s.438.

¹⁶⁹ *Tarihimize Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri Deeds of Trust of the Sultans Womenfolk Actes de Fondation de Sultane Hanım*, ed. Tülay Dursun, s.485.

¹⁷⁰ Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan HAREM'DE HAYAT VE TEŞKİLÂT*, s.441-442.

1228 /1813 tarihli zeyl vakfiyesi ile Mora Yarımadası'nda üzerinde binalar ile zeytin ağaçları bulunan yaklaşık 100 dönümlük bir araziyi akar olarak tahsis etmiş ve vakfını güçlendirmiştir. Ayrıca mektep ve cami görevlilerinin gelirlerine ek tahsisatlar yaparak maaşlarını arttırmıştır.¹⁷¹

Osmanlı tarihinin son valide sultanı olarak kabul edilen Perestû Valide Sultan, tıpkı Sineperver ve Nakşidil Valide Sultan gibi dini, ekonomik, toplumsal, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkıda bulunmak amacıyla bireysel tasarrufuyla vakıf kurmuş ve vakfiye tanzim ettirmiştir.

1307 / 1889 tarihli vakfiyede Perestû Valide Sultan, Şişli yakınlarında camii-i şerif, mektep ve iki bab menzili vakfetmiştir. Bu hayratlarının giderlerini karşılamak amacıyla da aynı yerde on bir bab dükkânı Cenâb-ı Hakk'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak niyeti ile akar olarak vakfetmiştir.¹⁷²

Osmanlı Devleti'nde Valide Sultanlık, imparatorluk boyunca her dönemde önemini koruyan, hayır ve yardımlaşmayı ön plana çıkaran, mukaddes bir makam olarak karşımıza çıkmaktadır. Valide Sultanlar, sosyal devlet anlayışının sonucu olarak yüzyıllar boyunca toplumun sosyal, ekonomik, kültürel, dini vb. birçok kamu hizmetini kurdukları vakıflar aracılığı ile karşılamışlardır. Sineperver Ayşe Valide Sultan, Nakşidil Valide Sultan ve Perestû Valide Sultan vakıf kurma geleneğini yürüten son dönem hayırsever valide sultanlar olarak bu çalışmamda hayatları, vakıfları ve hizmetleri yönünden irdelenmeye gayret edilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

¹⁷¹ Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan HAREM'DE HAYAT VE TEŞKİLÂT*, s.442.

¹⁷² **1307 / 1889 Tarihli Perestû Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 32.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, 25 Muharrem 1225 (2 Mart 1810), **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 79, s. 258-261.

Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, 1229 / 1814, **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 128, s. 353-354.

Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfıyla İlgili İ'lâm, 15 Cemâziye'l-âhir 1238 (27 Şubat 1823), **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 80, s. 262.

Sineperver Ayşe Valide Sultan Vakfiyesi, 25 Rebî'ü'l-evvel 1240 (5 Kasım 1824), **VGM Arşivi**, Defter No: 746 / Sıra No: 94, s. 241.

Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, 25 Cemâziye'l-âhir 1227 (6 Temmuz 1812), **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 97, s. 291-296.

Nakşidil Valide Sultan Vakfiyesi, 29 Muharrem 1228 (1 Şubat 1813), **VGM Arşivi**, Defter No: 745 / Sıra No: 101, s. 305-308.

II. Mahmut Han Vakfiyesi, 13 Şevval 1234 (5 Ağustos 1819), **VGM Arşivi**, Defter No: 634, Kasa:167, s. 4-6.

Perestû Valide Sultan Vakfiyesi, 27 Rebiülevvel 1307 (21 Kasım 1889), **VGM Arşivi**, Defter No: 571 / Sıra No:12.

Bilimsel Araştırmalar

Açba, Harun: **Kadın Efendiler; Son Dönem Padişah Eşleri**, 1. bs., İstanbul, Profil Yayıncılık, 2007.

Açba, Leyla: **Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları**, 4. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

Akarçeşme, İdris: **Mihrişah Valide Sultan Vakfı Kurumları, Hayır Hizmetleri ve Akarları**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Akyıldız, Ali: **Haremin Padişahı Valide Sultan HAREM'DE HAYAT VE TEŞKİLÂT**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.

Akyıldız, Ali: "Valide Sultan", **TDVİA**, C.XLII, İstanbul,TDV, 2012, s. 494 - 495.

Baltacı, Cahit: "Mektep", **TDVİA**, C. XXIX, İstanbul,TDV, 2004, s.6.

Berki, Ali Himmet: **Vakfa dair yazılan eserlerle Vakfiye ve benzer, belgelerde geçen İSTILAH ve TÂBİRLER**, 1. bs., Ankara, VGM Yayınları,1965.

Beydilli, Kemal: "IV. Mustafa", **TDVİA**, C.XXXI, İstanbul, TDV, 2009, s. 283.

Beydilli, Kemal: "III. Selim", **TDVİA**, C. XXXVI, İstanbul, TDV, 2009, s. 425.

Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar, ed: Mehmet Kurtoglu, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012.

Demirtaş, Zülfü: "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (Fırat University Journal of Social Science), Elazığ, 2007, 17/I, s.174.

Dursun,Tülay: **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri Deeds of Trust of the Sultans Womenfolk Actes de Fondation de Sultane Hanım**, 1. bs., İstanbul, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1990.

Eyice, Semavi: "Çeşme", **TDVİA**, C. VIII, İstanbul, TDV, 1993, s. 277.

Eynallı, Ebru, Erdoğan, Ümmü Gülsüm: "Saklı Bir Tarih Mekân: Bala Süleyman Ağa Külliyesi", **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, İstanbul, 2014, VIII, s.123-126.

Fatih Camii ve Fatih Külliyesi: medreseler, türbeler, kütüphâne, dârü'l kurrâ, tabhâne, hazîre, hz. Hüseyin Kutlu, İstanbul, İBB (Kültür A. Ş.) Yayınları.

Gelişli, Yücel: “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, **Türkler**, ed. Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. XV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 35.

Günay, Hacı Mehmet: “Vakıf”, , **TDVİA** C. XLII, İstanbul, 2012, s. 478.

İpşirli, Mehmet: “Câbî”, **TDVİA**, C.VI, İstanbul, 1992, s. 529.

İyianlar, Arzu: **Vâlide Sultanlar'ın İmar Faaliyetleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.

Kalkandelen, Hilal: “Türkçemizde Kullanılan Kişi Adları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 2008, C. XII, s.69.

Kazıcı, Ziya: **Osmanlıda Vakıf Medeniyeti**, C.II, İstanbul, Kayhan Yayınları, 2014.

Küçük, Cevdet: “Abdülmeçid”, **TDVİA**, C.I, İstanbul, TDV, 1988, s. 262.

Küçük, Cevdet: “Abdülhamid II”, , **TDVİA** C.I, İstanbul, TDV, 1988, s. 217.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri: “Kâtip”, **TDVİA**, C. XXV, İstanbul, 2002, s. 49.

Kütükoğlu, Bekir: “Valide Sultan”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.XIII, Eskişehir, M.E.B. Devlet Kitapları, 2001, s. 178.

Osmanoğlu, Ayşe: **Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)**, 3. bs., İstanbul, Selçuk Yayınları, 1986.

Özcan, Abdülkadir: “II. Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir, 1995, X, s. 13. Ayrıntılı Bilgi için bkz: Ahmed Refik, “Mahmut-ı Sâni'nin Validesi”, **Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, XV/10, Sayı 87, s. 13.

Özgen, Rasim: “Sultan Mahmutun Anası Nakşidil Sultan, Bir Fransız Melezi mi idi?”, **Tarih Hazinesi Dergisi**, Sayı 1, s. 18.

Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt II, 3. bs., İstanbul, M.E.B. Basımevi, 1983.

Pazan, İbrahim: **Padişah Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar**, 4. bs., İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2011.

Sakaoğlu, Necdet: **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, 4. bs., İstanbul, Oğlak Yayınları.

Sakaoğlu, Necdet: “Nakşidil Sultan”, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, YKY, 2008, s.342.

Sakaoğlu, Necdet: “Nakşidil Sultan Çeşmesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, 1994, s. 40-41.

Sakaoğlu, Necdet: “Sineperver Ayşe Sultan”, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, YKY, 2001, s. 275.

Sarıcaoğlu, Fikret: “Nakşidil Sultan”, **TDVİA**, C.XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 343-344.

Sarıcaoğlu, Fikret: “Nakşidil Valide Sultan”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, s. 9.

Şafak, Ali: “Akar”, **TDVİA**, C. II, İstanbul, 1989, s. 221.

Şimşirgil, Ahmet: **Valide Sultanlar ve Harem Osmanlı'nın Sır Dünyası**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.

Tayyâr-zâde Atâ, **OSMANLI SARAY TARİHİ Târîh-i Enderûn**, Hz. Mehmet ARSLAN, C. III., İstanbul, Kitabevi, 2010.

T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kişi Adları Sözlüğü (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 09.09.2016.

T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kişi Adları Sözlüğü (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, 10 Ağustos 2016.

Takın, Ünal: “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları (Ottoman Education Foundations In Classical Terms)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research)**, Vol. 1/3 Spring 2008, s. 345.346.

Tomar, Cengiz: “Nâzır”, **TDVİA**, C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 449.

Uluçay, M. Çığatay: **Harem II**, Ankara, TTK Basımevi, 1992.

Uluçay, M. Çığatay: **Padişahların Kadınları ve Kızları**, 4. bs., Ankara, TTK Basımevi, 2001.

Uluçay, M. Çığatay: **Padişahların Kadınları ve Kızları**, 6. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2007.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945.

Yediyıldız, Bahaeddin: “Vakıf”, **TDVİA**, C.XLII, İstanbul, TDV, 2012, s.479.